

UDK: 261.8
Pregledni rad
Pripremljen u travnju 2015.

POIMANJE JEDINSTVA UNUTAR EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA

Manuela Čiplić

Visoko evanđeosko teološko učilište Osijek

SAŽETAK

Poimanje jedinstva unutar Ekumenskog vijeća crkava

Ovaj istraživački rad se bavi utvrđivanjem kriterija i naravi jedinstva Ekumenskog vijeća crkva (u daljem tekstu EVC). U tri veće cjeline on prikazuje porijeklo i nastanak glavnih skupština EVC-a, razvoj njegovog poimanja jedinstva, te kritičko razmatranje EVC-ovog viđenja jedinstva u usporedbi s biblijskim tekstom u Ivanu 17. Cilj ovoga rada je odgovoriti na dva osnovna pitanja: Za kakvo se jedinstvo EVC zalaže? te, Kojim se metodama služi u ostvarivanju svojega cilja? Istraživanju pristupam iz perspektive suvremene ekumenske teologije, te biblijske teologije (naročito u zadnjem poglavlju). Bavim se istraživanjem ove teme jer vjerujem da je nedovoljno razmotrena na našim prostorima, unatoč sve većoj aktualnosti ove problematike na globalnoj razini.

Ključne riječi: *ekumenizam; ekumensko vijeće crkava; protestanti; Katolička Crkva; Pravoslavne Crkve; Isus o jedinstvu*

SADRŽAJ

UVOD

I. PORIJEKLO I NASTANAK EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA

- 1.1. Etimološko značenje izraza *ekumena* i njegova upotreba kroz vrijeme
- 1.2. Osnutak Ekumenskog vijeća Crkava – čimbenici ustrojstva
- 1.3. Organizacija EVC-a
- 1.4. “Baza” Ekumenskog vijeća Crkava

II. INICIJATIVE I RAD EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA

- 2.1. Pregled glavnih skupština EVC-a
- 2.2. Razvoj EVC-ovog poimanja jedinstva

III. ZAKLJUČNO KRITIČKO RAZMATRANJE ULOGE EVC-A

- 3.1. Jake strane EVC-a
- 3.2. Što valja uskladiti u djelovanju EVC-a s jedinstvom u Ivanu 17 27
 - 3.2.1. Kontekst Ivana 17
 - 3.2.2. Analiza teksta: Ivan 17,6.11.17.20 i 21
 - 3.3.3. Usporedba EVC-ovog i Kristovog poimanja jedinstva u Ivanu 17
- 3.3 Quo vadis EVC?

Zaključak

BIBLIOGRAFIJA

UVOD

U ovom radu namjera mi je iz perspektive ekumenske teologije i biblijske perspektive razmotriti ciljeve i rad Ekumenskog vijeća Crkava te pomoću njih ukazati na ulogu i smjer EVC-a. Problem rada jest utvrditi kriterij EVC-ovog poimanja jedinstva te odgovoriti na pitanja: za kakvo se jedinstvo ono zalaže te kojim se metodama služi u ostvarivanju cilja. Teza rada je: EVC-ovo poimanje jedinstva nije u suglasnosti s Kristovim poimanjem jedinstva u pitanjima porijekla, naravi, načela i ograničenja jedinstva. U radu neću prikazati širi kontekst biblijskog poimanja jedinstva Crkve. Ograničit ću se na Evanđelje po Ivanu 17. poglavlje.

U prvom poglavlju, sačinjenom od četiri potpoglavlja, prikazat ću etimologiju pojma ekumenizam i njegovu upotrebu kroz vrijeme, a zatim ću prikazati osnutak, ustrojstvo, organizaciju i bazu EVC-a.

U drugom poglavlju, koje sadrži dva potpoglavlja, prikazat ću pregled deset glavnih skupština EVC-a i njihove glavne naglaske. Isto tako bavit ću se poimanjem jedinstva unutar EVC-a te raznim modelima jedinstva koji služe njegovim nastojanjima u ostvarivanju jedinstva Crkve, čovječanstva i svega stvorenog.

Trećim poglavljem, koje sadrži tri potpoglavlja, kritički ću razmotriti jake i slabije strane EVC-a. Usporedit ću poimanje jedinstva EVC-a s Kristovim viđenjem jedinstva u Ivanu 17 poglavlju, te ću ukazati na aspekte koje bi trebalo usuglasiti s navedenim biblijskim stajalištem. U zadnjem ću potpoglavlju ukazati na EVC-ov smjer na temelju njegove uske suradnje s Katoličkom crkvom.

Zaključkom ću sažeti navedeno u radu, te ću detaljnije elaborirati tezu.

I. PORIJEKLO I NASTANAK EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA

Prije bavljenja nastankom i organizacijom Ekumenskog vijeća Crkava, kao i njegovim određenim značajkama, smatram važnim osvrnuti se na porijeklo i značenje izraza *ekumena* kroz povijest, kako bi kontekst i značaj nastanka Ekumenskog vijeća Crkava bio jasniji.

1.1. Etimološko značenje izraza *ekumena* i njegova upotreba kroz vrijeme

Pojam *ekumena* dolazi od grčke riječi "*oikoumene*" u značenju "cijela naseljena zemlja".¹ Dok je isprva *ekumena* bila isključivo geografski termin, vremenom je zadobila političko, a onda i crkveno značenje,² koje je Visser 't Hooft, s obzirom na njegovu uporabu kroz povijest, podijelio u pet faza: "1. cijela Crkva, 2. ono što ima sveopću crkvenu vrijednost, 3. misionarsko djelovanje Crkve u cijelom svijetu, 4. odnosi između crkava ili kršćana odvojenih vjeroispovijedi i njihovo jedinstvo, te 5. svijest i želja za kršćanskim jedinstvom."³ Navedenim poimanjima *ekumene*, Bert Beverly Beach (uz geografsko, političko i pet crkvenih značenja) dodaje dodatno značenje: "Otvoren, prijateljski, nesektaški duh naklonjen zbližavanju i dijalogu pri ophođenju

1 Bert Beverly Beach, *Ekumenizam, napredak ili nazadak?*, preveo Hinko Pleško (Zagreb: ATF, 1999.), 19.

2 Isto, 21,22.

3 W. A. Visser 't Hooft, "Ecumenism" citirano u Marvin Halvorson i Arthur Cohen (ur.), *A Handbook of Christian Theology* (London: Collins Fontana Books, 1962.), 94.

s drugim kršćanima i njihovim vjerovanjima.” Sedamdesetih godina *ekumena* se razumijeva i kao sveopće jedinstvo čovječanstva,⁴ koje je ozbiljno razmatrano i poticano još od 4. zasjedanja EVC-a u Uppsali 1968. godine.⁵ Beach zapaža da se krajem 20. stoljeća *ekumena* poistovjećuje s “jedinstvom i stvaranjem”. U konačnici, još jedno značenje izraza *ekumena* odnosi se na eshatološki ekumenizam, odnosno “dolazak svemogućeg Božjeg kraljevstva”⁶ koje su pojedinci kroz stoljeća smatrali jedinom trajnom *ekumenom*.

U geografskom smislu ovaj pojam upotrebljava Herodot već u 5. st. pr. Kr., te kasnije Aristotel i Demosten. Političko značenje *ekumena* poprima u vrijeme vladavine nasljednika Aleksandra Velikog, koji su, rascijepivši carstvo, svojim teritorijem upravljali pod titulom “kralj cijele ekumene”.⁷ Također, poznato je da je u početnim godinama Rimskog Carstva trend bio pozivati se na “ekumeničnost”. Porazivši Antioha Sirskog, Rimljani su od strane emisara istoka dočekani kao “gospodari ekumene”.⁸ Izraz *ekumena* u geografskom i političkom značenju pojavljuje se u Novom zavjetu petnaest puta, primjerice u Mateju 24,14: “Ova Radosna vijest o Kraljevstvu propovijedat će se *po svemu svijetu*” i u Otkrivenju 3,10: “I ja ću tebe sačuvati od časa kušnje koji će doći na *sav svijet*.” Primjeri u kojima se *ekumena* očito odnosi na Rimsko Carstvo nalaze se u Luki 2,1: “(...) da se provede popis pučanstva u svoj zemlji” i u Djelima 17,6.7, gdje su u Solunu Pavao i Sila okrivljeni kao oni koji “uzbuniše *sav svijet*”.⁹

Vjersku konotaciju izraz *ekumena* poprima već u 3. st. s Origenom koji prvi govori o “ekumeni Crkve”, dok u 4. st. Bazilije Veliki *ekumenu* u potpunosti “poistovjećuje s Crkvom”.¹⁰ Od 4. st. crkveni sabori nazivani su ekumenskim, budući su sazivani od vladara *ekumene*. Označavali su “svijet” te su bili uvaženi od “cijele Crkve”, iako su realno bili prihvaćeni samo od dijela kršćanskog svijeta. Vjerojatno je postupni prijelaz s političkog poimanja čitavog Carstva na vjersko poimanje čitave Crkve doprinio “zapletenosti Crkve-države” konstantinskog razdoblja. U Bizantskom Carstvu su pod izrazom *ekumena* objedinjeni “svijet, carstvo i kršćanstvo”. Taj isprepleteni odnos Crkve i države svoj zenit dostigao je u najvećim nedjelima takozvanog cezaropapizma. Zbog nužnosti “dogmatsko-političkog jedinstva”, ulogu predsjedavatelja ekumenskih crkvenih sabora obnašao je sam car. Pored Crkve i crkvenih sabora, te određenog teritorija pod državno-crkvenom vlašću, izrazom “ekumenski” oslovljavani su i pojedini crkveni oci, vjerski vođe, ali i crkvena creda. Istočna je crkva u 4. st. nazvala “ekumenskim učiteljima” Bazilija Velikog, Ivana Zlatoustog i Gregorija Teologa, a carigradski patrijarsi se od 6. st. nazivaju *ekumenskim patrijarsima*. U reformatorskom razdoblju Apostolski nicejski i Atanazijev kredo protestanti nazivaju “ekumenskim”, smatrajući ga “općecrkveno pravovaljanim”.¹¹

4 Beach, 24.

5 “The Unity of the Church and the Unity of Mankind”, *Study Encounter*, V/4 (1969.): 163—181.

6 Beach, 26.

7 Isto, 19.

8 Gerhard Friedrich (ur.), *Theological Dictionary of the New Testament*, sv. 5 (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1970.), 157.

9 Beach, 20,21.

10 W. A. Visser ‘t Hooft, *The Meaning of Ecumenical* (London: SCM Press, 1953.), 10,11.

11 Beach, 21—23.

Terminom *ekumena* u suvremenom smislu, “kao sveopćom kršćanskom Crkvom”, po svojoj prilici prvi se koristio njemački grof Zinzendorf u 18. st., da bi u 19. st., zahvaljujući Evangeličkom savezu, pojam “*ekumenski*” ušao u crkvenu upotrebu. Revni promicatelji “ekumenskog duha” sredinom 19. st. bili su Samuel H. Cox, Adolphe Monod i Henry Dunant, koji je jedan od pionira Evangeličkog saveza i osnivač Crvenog križa. Potkraj 19. st. organizatori pojedinih misijskih konferencija svoje su skupove nazivali *ekumenskim*, poput Ekumenske metodističke konferencije održane 1881. godine.¹² Kako je protestantski misionarski ekumenizam 19. st. postavio temelje za suvremeni ekumenizam već početkom 20. st., s uppsalskim luteranskim nadbiskupom Nathanom Söderblomom izraz *ekumenski* počeo se poistovjećivati s globalnim kršćanskim jedinstvom i sviješću o zajedništvu unatoč odijeljenosti.¹³ Ekumenizam je kao takav ubrzo prepoznat i priznat od pravoslavaca (koji se Ekumenskom vijeću crkava priključuju 1961.), te od Katoličke Crkve¹⁴ 1964. godine kad je ona službeno “zakoračila u ekumensko doba” donošenjem dokumenta *Dekret o ekumenizmu*.¹⁵ Kao što je već napomenuto, već 1968. g. na četvrtoj skupštini Ekumenskog vijeća Crkava u Uppsali dolazi do važnog pomaka u poimanju izraza *ekumenizam*, koji se sada odnosi na čitavo čovječanstvo. Takve inicijative realizirale su se 1970. godine u dokumentu “Jedinstvo Crkve — jedinstvo čovječanstva”.¹⁶ Izjavom na uppsalskoj skupštini 1968. g. da je Crkva “već sada” pozvana biti “znakom budućeg jedinstva čovječanstva”,¹⁷ EVC je potvrdio svoju suglasnost s izjavom Drugog vatikanskog koncila pet godina ranije, kad je u uvodu *Dogmatske konstitucije o Crkvi* rečeno: “...Crkva [je] u Kristu na neki način sakrament odnosno znak i sredstvo najprisnijeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda.”¹⁸ Navedena suglasnost jedan je od pokazatelja da “se ekumenizam Katoličke Crkve potpuno uklapa u ekumenizam koji provode Crkve članice EVC-a”.¹⁹

1.2. Osnutak Ekumenskog vijeća Crkava — čimbenici ustrojstva

Ključni događaj početkom 20. st. koji je označio početak suvremenog ekumenizma bio je Svjetska misijska konferencija održana u Edinburgu 1910. g.²⁰ Organizatori konferencije, J. H. Oldham i J. R. Mott,²¹ uputili su apel na potrebu zajedničke suradnje između različitih crkava u naviještanju Evanđelja svijetu, te su pokrenuli određene ekumenske inicijative koje su se u godinama koje slijede trebale ostvariti.²²

12 Visser 't Hooft, *The Meaning of Ecumenical*, 18.

13 Beach, 24.

14 Marko Nikolić i Petar Petković, *Institucionalne forme savremenog ekumenskog dijaloga*, dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2011/0025-85551102276N.pdf>, pristupljeno 11. ožujka 2014.

15 Beach, 245.

16 “The Unity of the Church and the Unity of Mankind”, *Study encounter*, V/4 (1969.), 163—181.

17 Wolfhart Pannenberg, *The Church* (Philadelphia: The Westminster Press, 1983.), 151.

18 “Lumen Gentium” 1,1, *Drugi vatikanski koncil: Dokumenti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008.), 77,78.

19 Milan Špehar, *Ekumensko vijeće Crkava* (Zagreb: Glas Koncila, 2009.), 256.

20 William R. Estep, *Baptist and Christian Unity* (Nashville: Broadman Press, 1966.), 33.

21 Guy Bedouelle, *Povijest Crkve*, preveo Stjepan Kušar (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 253.

22 Jeffrey Gros, F.S.C., Eamnon McManus, Ann Riggs, *Introduction to Ecumenism* (New York: Paulist Press, 1998.), 26.

Na svjetskoj misijskoj konferenciji 1910. g. ustanovljen je Odbor za nastavak rada misionarskog pokreta na međunarodnom planu. Unatoč velikom entuzijazmu, rad Odbora je u roku od nekoliko godina obustavljen Prvim svjetskim ratom, zbog čega je 1921. g. u Mohonk Lakeu ustupio mjesto *Međunarodnom misionarskom savjetu*, koji će se u drugoj polovini 20. st. pridružiti Ekumenskom vijeću crkava.²³ Pored Međunarodnog misionarskog savjeta, dvadesetih godina nastala su još dva ekumenska pokreta, *Life and Work* (Život i djelovanje) i *Faith and Order* (Vjera i poredak), čiji su odbori u funkciji već od 1920. godine (zahvaljujući ženevskoj predkonferenciji).²⁴

Pokret *Life and Work*, čiji je naglasak na praktičnom kršćanstvu, 1914. godine nadomjestio je rad *Svjetskog saveza za promidžbu međunarodnog prijateljstva preko Crkava*, koji se polako gasio.²⁵ Tako je od 19. do 30. kolovoza 1925. godine u Stockholmu održana prva konferencija *Life and Work*, čiji je cilj bio angažirati se na stvaranju pravednog društva.²⁶ Na stockholmskoj konferenciji, kojom je predsjedao nadbiskup Uppsale Nathan Söderblom, geslo je glasilo: "Nauk razdjeljuje; služba ujedinjuje".²⁷ Sljedeća i posljednja konferencija pokreta *Life and Work* do osnivanja Ekumenskog vijeća Crkava održana je u Oxfordu od 12. do 26. srpnja 1937. godine. Obzirom na predratne okolnosti i nevolje uzrokovane od strane nacističke Njemačke, tema konferencije bila je "Crkva, narod i država".²⁸ Ona je odražavala osviještenost ovoga skupa da su društveno-politička pitanja u biti vjerska, te kao takva nužno i teološka.²⁹

Dok je za promidžbu pokreta *Life and Work* najzaslužniji bio luteranski biskup Uppsale Nathan Söderblom, *Faith and Order* predvodio je anglikanski biskup Charles Brent. Za razliku od pokreta *Life and Work*, koji je bio zaokupljen društveno-političkim problemima te se zalagao za "jedinstvo Crkava preko praktičnog služenja društvu", *Faith and Order* bio je usmjeren na nauk i zalagao se za "jedinstvo na doktrinarnome planu".³⁰ Prva konferencija pokreta *Faith and Order* održana je u Lausannei od 3. do 21. kolovoza 1927.³¹ Naglasak je bio na "ekleziološkim temama",³² kao što su "narav propovjedničko-svećeničke službe, značenje zaređenja, autoritet svećenstva i narav vidljive i nevidljive Crkve", što je srž anglikanskog nauka.³³ Druga i posljednja konferencija ovog, još samostalnog pokreta, održana je u Edinburghu od 3. do 18. kolovoza 1937. godine pod vodstvom nadbiskupa Williama Templea.³⁴ Iako su je predvodili anglikanci, konferencija je u svom prvom dijelu naglasak stavila na temu Kristove milosti,

23 Beach, 78,79.

24 Isto, 81,84.

25 Isto, 81.

26 Reinhard Frieling, *Put ekumenske misli*, prevela Marina Miladinov (Zagreb: Matija Vlačić Ilirik, 2009.), 51.

27 Beach, 82.

28 Frieling, 53.

29 Beach, 83,84.

30 Rosino Gibellini, *Teologija dvadesetog stoljeća*, preveli Darko Grden i Josip Krpeljević (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.), 486.

31 Frieling, 56.

32 Juraj Kolarić, *Ekumenska trilogija* (Zagreb: Prometej, 2005.), 677.

33 Beach, 84,85.

34 Frieling, 59.

karakteristične za luteransku teologiju.³⁵ Ostale tri teme bile su “Kristova Crkva i Božja riječ”, “Kristova Crkva: njezina duhovna služba i sakramenti”, te “Jedinstvo Crkve u životu i bogoslužju”. Iako usuglašene oko pitanja milosti, Crkve su se kod eklezioloških tema razišle zbog nemogućnosti iznalaženja zajedničkog poimanja “crkvenog jedinstva”.³⁶

Već prije oxfordske i edinburške konferencije bilo je očito da su *Life and Work* i *Faith and Order* sve prisniji te na putu sjedinjenja.³⁷ Do njihovog konačnog spajanja došlo je 23. kolovoza 1948. godine u Amsterdamu,³⁸ zahvaljujući zajedničkim interesima i potrebama, kao i ranijim prijedlozima nekolicine (prije svega Nathana Söderbloma još 1910.) o potrebi osnivanja Ekumenskog vijeća Crkava.³⁹

1.3. Organizacija EVC-a

Djelatnosti Ekumenskog vijeća Crkava obavljaju se preko dva odbora sačinjena od povremenih i stalnih tijela.⁴⁰

U sklopu povremenih tijela, glavni autoritet EVC-a plenarna je skupština koju čine zastupnici Crkava i vjerskih zajednica članica EVC-a, a koji održavaju sastanke svake pete, šeste ili sedme godine. Jedna trećina plenarne skupštine sačinjena je od laika. U nadležnosti je ove skupštine imenovanje predsjedništva (6 predsjednika) i središnjeg odbora (120 osoba). Uloga predsjednika jest njihovo naizmjenično predvođenje plenarnih sastanaka. Središnji odbor jednom godišnje zasjeda u Ženevi. On izabire glavnog tajnika te odlučuje o broju zastupnika određenih Crkava članica, bavi se financijskim, kao i ekumenskim pitanjima, a od 1965. godine zadužen je i za odnose EVC-a s Katoličkom crkvom. Središnji odbor također izabire 24 člana Izvršnog odbora, koji održava sastanke dva puta godišnje, baveći se trenutnim problemima i vršeći pripreme za predstojeće sastanke.⁴¹

Unutar stalnih tijela glavni autoritet je Glavno tajništvo,⁴² koje se sastaje svakih šest do osam godina.⁴³ Sjedište glavnog tajništva nalazi se u Ženevi i pod upravom je glavnog tajnika⁴⁴, rev. dr. Olav Fykse Tveita, koji je na tu dužnost izabran u kolovozu 2009. godine i ponovno u siječnju 2010.⁴⁵ Pod rukovodstvom su glavnog tajnika financijski i upravni ured te ured za informacije. U njegovoj nadležnosti je i pet velikih odjela: 1. Odjel za ekumensku akciju, 2. Studijski odjel, 3. Odjel za misije i evangelizaciju, 4. Odjel za međucrkvenu pomoć, služba za izbjeglice i služenje svijetu, te 5. Komisija Crkava za međunarodne poslove. Određeni odjeli su

35 Beach, 86.

36 Frieling, 59,60.

37 Beach, 86.

38 Frieling, 64.

39 Beach, 87—89.

40 Kolarić, 696.

41 Isto, 696,697.

42 Isto, 697.

43 Frieling, 66.

44 Kolarić, 697.

45 *WCC general secretary*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organization-al-structure/general-secretary>, pristupljeno 13. ožujka 2014.

zatim raspodijeljeni u referade: 1. Laici, Odnosi supružnika, Ekumenski institut u Bossey, 2. Vjera i crkveno uređenje, Crkva i društvo, Pitanje navješćivanja i vjerska sloboda. Tri pokreta, naime Vjera i crkveno uređenje, Praktično kršćanstvo i Međunarodni misijski savjet, pod upravom su prva tri odjela. Četvrti odjel zadužen je za službu siromašnim Crkvama, vođenje brige o izbjeglicama te pomoć nakon prirodnih nepogoda. Peti odjel politički je orijentiran te se zauzima za mir u svijetu. Navedeni odjeli, a osobito prva tri, s vremena na vrijeme održavaju svoje svjetske skupštine.⁴⁶

1.4. "Baza" Ekumenskog vijeća Crkava

Ključni kriterij koji određuje teološki okvir članstva, te definira osnovu koja zajednicu drži zajedno, teološka je "baza",⁴⁷ za čiju je formulaciju zaslužna ustanova *Faith and Order*.⁴⁸ Riječ je o temeljnom iskazu EVC-a donesenom 1952. g. u Lundu, te preformuliranom i nadopunjenom 1961. g. u New Delhiju. Prvotna formulacija baze: "Svjetsko vijeće Crkava jest zajednica Crkava koje priznaju našega Gospodina Isusa Krista kao Boga i Spasitelja", zbog pojedinih teoloških rasprava i kritika, 1961. g. izmijenjena je⁴⁹ u: "Svjetsko vijeće Crkava je bratsko društvo Crkava, koje po Svetom pismu ispovijedaju Gospodina Isusa Krista kao Boga i Spasitelja i koje se trude da zajednički odgovore svom zajedničkom pozivu na čast jedinoga Boga, Oca, Sina i Duha Svetoga."⁵⁰ Zahvaljujući kritikama nekolicine protestanata, te uglavnom pravoslavnih (čiji je utjecaj na izmijenjenu formulaciju posebno došao do izražaja),⁵¹ baza je obogaćena naglaskom na Sveto pismo, Trojstvo te doksološki izričaj. Iz navedene formulacije, koja Ekumensko vijeće Crkava definira kao "društvo Crkava", proizlazi da pojedinci, kao niti pojedine crkvene organizacije nemaju mogućnost postati članicama EVC-a.⁵²

Važno je napomenuti da se postojeća baza ne može poistovjetiti s "vjeroispoviješću ili credom" EVC-a, jer bi ono time poprimilo obilježje konfesije. Unatoč bojazni da bi ovo vijeće moglo predstavljati neku "nad-crkvu", "super crkvu" ili "Una Sanctu", ono prema izviješću središnjeg odbora u Torontu, nije "nad-crkva", te nema namjeru to niti postati.⁵³ Želja ovoga vijeća jest povezati kršćanske Crkve kako bi zajedničkim dijalogom razjasnile i produbile pitanje crkvenog jedinstva. Takav stav EVC-a naišao je na podršku Katoličke crkve, te je brojne potencijalne članice oslobodio predrasuda i omogućio im lakši pristup vijeću. Visser 't Hooftovim

46 Kolarić, 697.

47 Diane Kessler & Michael Kinnamon, *Council of Churches and the Ecumenical Vision* (Geneva: Risk Book Series, 2002.), 28.

48 Raymund Kottje i Bernd Moeller, *Ekumenska povijest Crkve 3*, prevela Marina Miladinov (Zagreb: Matija Vlačić Ilirik, 2008.), 312.

49 Pavle Primorac, *Intervju s mons. dr. Jurjom Kolarićem*, dostupno na <http://www.katolik.hr/aktualnomnu/intervjuimnu/intervju-s-mons-dr-jurajem-kolariem/>, pristupljeno 16. ožujka 2014.

50 W. A. Visser 't Hooft, *The New Delhi Report: The Thisr Assembly of the World Council of Churches* (New York: Association Press, 1961.), 152.

51 Pavle Primorac, *Intervju s mons. dr. Jurjom Kolarićem*, dostupno na <http://www.katolik.hr/aktualnomnu/intervjuimnu/intervju-s-mons-dr-jurajem-kolariem/>, pristupljeno 16. ožujka 2014.

52 Kolarić, 698.

53 W. A. Visser 't Hooft citiran u Rev. A. C. Forrest, "World Council Has No Wish To Become Super Church", *The Ottawa Journal* (21. 8. 1954.), 39.

rezimeom deklaracije iz Toronta 1954. g., naime da je EVC "samo sredstvo" koje se "mora umanjivati da bi Una Sancta mogla rasti",⁵⁴ jasnija postaje uloga i smjer ovog fenomena 20. stoljeća.

II. INICIJATIVE I RAD EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA

S više od 345 Crkava članica iz 110 zemalja, od kojih se najveći dio nalazi u Africi, Aziji, na Karibima, u Latinskoj Americi, Srednjem istoku i Pacifiku, Ekumensko vijeće Crkava danas je najveća ustanova ekumenskog pokreta.⁵⁵

Obuhvaćajući većinu pravoslavnih, velik dio anglikanskih, baptističkih, luteranskih, metodističkih, reformiranih crkava te brojne ujedinjene i neovisne Crkve, ovaj pokret predstavlja "zajednicu Crkava" usmjerenih "vidljivom jedinstvu u jednoj vjeri i jednom euharistijskom zajedništvu, izraženom kroz zajedničko bogoslužje i zajednički život u Kristu". Svjestan podjednake važnosti osobne i socijalne dimenzije, pokret uključuje svoje članice i u zajedničko svjedočenje, zajedničku službu pomaganja potrebitima, rušenje zapreka među ljudima, zalaganje za pravdu i mir te poštivanje integriteta stvorenja.⁵⁶

2.1. Pregled glavnih skupština EVC-a

Osnutkom Ekumenskog vijeća crkava 1948. g., ukupno deset glavnih skupština održano je u deset gradova na šest kontinenata: u Amsterdamu 1948. g., Evanstonu 1954. g., New Delhiju 1961. g., Uppsali 1968. g., Nairobiju 1975. g., Vancouveru 1983. g., Canberri 1991. g., Harareu 1998. g., Porto Alegreu 2006. g.⁵⁷ i u Busanu 2013.⁵⁸

Prvu skupštinu EVC-a otvorio je glasoviti John R. Mott.⁵⁹ Održana je u Amsterdamu, od 22. kolovoza do 4. rujna 1948. god.,⁶⁰ s prisutnošću 151 zastupnika koji su predstavljali 147 Crkava⁶¹ iz 44 zemlje.⁶² Dokument skupštine podijeljen je u dvije sekcije, od kojih je prva razmatrala: "jedinstvo koje nam je darovano, našu temeljnu različitost, zajednička uvjerenja i probleme, jedinstvo u krilu naše različitosti, slavu Crkve i bijedu Crkava", te "Ekumensko vijeće Crkava",⁶³ a druga sekcija usmjerila se na "Božji plan, koji je pomirenje svih ljudi s Njim i jednih s drugima u Njegovu Sinu Isusu Kristu".⁶⁴

54 Isto, 698,699.

55 *What is the World Council of Churches?*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us>, pristupljeno 17. ožujka 2014.

56 Isto.

57 *Timeline*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/assembly-since-1948>, pristupljeno 17. ožujka 2014.

58 *10th Assembly of the World Council of Churches*, dostupno na <http://wcc2013.info/en>, pristupljeno 17. ožujka 2014.

59 Kolarić, 678.

60 Frieling, 68.

61 Kolarić, 678.

62 Randolph Crump Miller, *Christian Nurture and the Church* (New York: Charles Scribner's Sons, 1961.), 170.

63 Špehar, 13.

64 Isto, 19.

Glavnom temom "Čovjekov nered i Božji dizajn",⁶⁵ naglašena je zadaća Crkve s obzirom na ozbiljne društveno-političke okolnosti (što je razmatrala druga sekcija). Kritizirajući komunističku i kapitalističku ideologiju, skupština se založila za "odgovorno društvo".⁶⁶ Značajnu kritiku skupštini uputio je Karl Barth zbog nedovoljne teološke orijentiranosti pokreta. S obzirom na glavnu temu skupa, smatrao je da bi prikladnije bilo početi s "Božjim dizajnom" umjesto s "čovjekovom zbrkom",⁶⁷ te da se "Božji plan spasenja" ne bi smio poistovjećivati s nečim poput "kršćanskog Marshallova plana" i samoinicijativnog zadiranja u Božji plan spasenja.⁶⁸

Do znakovitih zaključaka došla je i prva sekcija, osobito razmatrajući pitanje jedinstva. Budući da je jedinstvo Crkve Božja volja, svaku permanentnu razjedinjenost treba smatrati posljedicom "oholosti, neprijateljstva i manjka ljubavi".⁶⁹ Stalno se provlačila misao da je preduvjet Crkvenog jedinstva "jedinstvo u istini i svetosti", te da jedinstvo kao takvo ne predstavlja "kompromis", već traganje svih za istinom i svetošću.⁷⁰ Sekcija ne razmatra podjele koje su upravo rezultat potrage za istinom i svetošću. Unatoč postojećim tenzijama među pojedinim skupinama, Crkve su riješile "ostati zajedno"⁷¹.

Drugoj konferenciji EVC-a, održanoj u Evanstonu 1954. godine, prisustvovao je 161 zastupnik. Glavna tema skupa bila je "Krist nada svijeta".⁷² Podijeljena u šest sekcija, skupština se osvrnula na teme jedinstva, evangelizacije i odgovornog društva s prošlog skupa, te je otvorila pitanja: "Kršćani u borbi za svjetsku zajednicu"⁷³, "Crkve između rasnih i etičkih napetosti"⁷⁴ i "Laikat"⁷⁵. S obzirom na glavnu temu, zastupnici su se podijelili u njezinom interpretiranju zagovarajući ili eshatološku nadu, ili prenaglašavajući sadašnju nadu,⁷⁶ gubeći iz vida da Krist onim što jest i što čini objedinjuje i sadašnju i eshatološku nadu.

Pokrenuta su i neka hermeneutička pitanja koja su od presudne važnosti za daljnje usmjerenje teologije EVC-a. Biblija se više ne uzima kao "normativni i bezuvjetni autoritet Božje riječi",⁷⁷ a pravo tumačenja Biblije stječe Crkva.⁷⁸ "Bultmannova škola hermeneutike" izvršila je presudan utjecaj na teologiju povjerenstva *Faith and Order*, što je došlo do izražaja i na konferencijama tog pokreta u Montrealu, Bristolu i Louvainu.⁷⁹

65 John Dillenberger & Claude Welch, *Protestant Christianity* (Upper Saddle River: Prentice Hall, 1998.), 229.

66 Frieling, 69.

67 Beach, 91.

68 Focko Lüpsen, *Amsterdamer Dokumente Berichte und Reden auf der Weltkirchenkonferenz in Amsterdam 1948* (Bielefeld: Evangelischer Presse Verlag, 1984.), 140.

69 S. Rosso i E. Turco (ur.), *Enchiridion oecumenicum* (Bologna: EDB, 2001.), 14.

70 Špehar, 16.

71 Daniel Jenkins, *The strangers of the Church* (Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1955.), 143.

72 Frieling, 70.

73 Isto, 36.

74 Isto, 39.

75 Isto, 41.

76 Špehar, 45.

77 Beach, 94.

78 Kolarić, 679.

79 Beach, 95.

Cjelokupno ozračje skupštine u Evanstonu bilo je pomalo obeshrabrujuće. Jedan od zastupnika toliko je pesimistično doživio skup da je zaključio kako je “ekumenski medeni mjesec završen”, a londonski je biskup u svojem govoru izrazio dojam da je ova skupština bila “mješavina američkog novca, nizozemske birokracije i njemačke teologije”.⁸⁰ Ipak, i pored teoloških razilaženja, skup je izrazio želju: “Rastimo zajedno.”⁸¹

Treća i najvažnija skupština EVC održana je u New Delhiju 1961. godine.⁸² Pokretu su se pripojile 23 Crkve, između kojih i pravoslavne Crkve Istočne Europe,⁸³ što je od osobitog značaja s obzirom na snažni pravoslavni utjecaj na teologiju EVC-a. Međunarodno misionarsko vijeće spojilo se s EVC-om postavši Odjel za svjetsku misiju i evangelizaciju,⁸⁴ locirajući tako svjetsku misiju u jednu bazu. Ovoj skupštini prvi put prisustvovalo je i poslanstvo katoličkih promatrača, dočekano iznimnom dobrodošlicom.⁸⁵ Dotadašnja “baza” EVC-a, zahvaljujući kritikama pravoslavnih, sada je dobila “trojstvenu formulaciju”, iako su pojedinci smatrali da je i dalje nedovoljno određena da bi poslužila kao doktrinarni temelj. Glavna tema skupštine “Isus Krist — svjetlo svijeta” (po nekima kristološko-sinkretistički spoj), više se formalno provlačila kroz sekcijske izvještaje.⁸⁶ Razmatrane teme bile su “Svjedočenje”⁸⁷ (prilikom čijeg razmatranja su potvrđena sinkretistička stremljenja EVC-a)⁸⁸, “Služenje”⁸⁹, “Posljedice za ekumenski pokret”⁹⁰ te “Jedinstvo”⁹¹, čije se poimanje produbilo prvim zajedničkim konceptom jedinstva unutar EVC-a, izraženim u jednoj od najdužih ključnih rečenica zapisanih u povijesti Crkve⁹²:

Vjerujemo da je jedinstvo, koje je u isto vrijeme dar i volja Božja za svoju Crkvu, vidljivo kad su svi oni koji su kršteni u Isusu Kristu i ispovijedaju Ga kao Gospodina i Spasitelja postavljeni na isto mjesto od Duha Svetoga da bi tvorili zajednicu koja djeluje svim silama i koja ispovijeda istu apostolsku vjeru, propovijeda isto Evanđelje, lomi isti kruh, sjedinjuje se u zajedničku molitvu i živi od zajedničkog života, koji svijetli u svjedočanstvu i u službi svih; i kad se nalaze u zajedništvu zajedno s kršćanskom zajednicom na svim mjestima i u svim vremenima, tako da služba i kvaliteta člana budu priznati od svih te da svi mogu, prema prilikama, djelovati i činiti u zajedničkom suglasju s obzirom na zadaće na koje Bog poziva svoj narod.⁹³

80 Barry Till, *The Churches Search for Unity* (Harmondsworth: Penguin Books, 1972.), 238.

81 Kolarić, 679.

82 Peter Neuner, “Hod ekumenizma u XX. stoljeću,” u Rosino Gibellini (ur.) *Teološke perspektive za XXI. stoljeće* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.), 323.

83 Frieling, 71.

84 Kolarić, 680.

85 Janez Vodopivec, *Ekumenizam je ipak počeo* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1968.), 28.

86 Beach, 96—98.

87 Špehar, 48.

88 Beach, 154.

89 Špehar, 52.

90 Isto, 63.

91 Isto, 56.

92 Paul A. Crow, “Reflections on Models of Christian Unity”, citirano u Thomas F. Best (ur.), *Living Today Towards Visible Unity* (Geneva: WCC Publications, 1988.), 25.

93 Focko Lüpsen, *Neu Delhi Dokumente* (Witten: Luther-Verlag, 1962.), 65.

Zajedničkim definiranjem i izražavanjem vjere u jedinstvo Crkve, EVC se u New Delhiju založio za organski model jedinstva o kojemu će više biti riječi u sljedećem podpoglavlju.⁹⁴

Četvrta skupština EVC-a, održana je 1968. g. u Uppsali, nekoliko godina nakon Drugog vatikanskog koncila. Tom prigodom urednik katoličkog časopisa *Civiltà Cattolica*, pozdravio je skup, izrazivši optimizam u pogledu Ekumenskog vijeća Crkava. Tema skupštine "Evo sve činim novo" (Otk 21,5), iako biblijska, u kontekstu teške društveno-političke situacije u svijetu, bila je zasjenjena trenutnim socijalnim pitanjima.⁹⁵ Neravnomjerna naglašenost "osobnog" i "socijalnog" proizvela je teološke tenzije između protestantskih liberala i konzervativnih evangelikala, kao i pravoslavaca. Oštru kritiku evangelikali su EVC-u uputili zbog stvaranja "sekulariziranog Evanđelja", te pretvaranju pokreta u "religiozni mini-forum poput Ujedinjenih naroda".⁹⁶ I pored pozitivnih stremljenja skupštine k većoj kršćanskoj osjetljivosti za pitanja "solidarnosti i pravde", "ekonomskog izrabljivanja", "jaza između bogatih zapadnih zemalja i siromašnih zemalja Trećega svijeta", takve težnje, usmjerene u prvom redu horizontalnoj dimenziji spasenja bez svijesti da tek Kristovim dolaskom nastaje sve novo, svode se na "puno dima, a malo vatre".⁹⁷

Godine 1975. održana je peta skupština EVC-a u Nairobiju u Keniji. Tema skupa bila je "Isus Krist oslobađa i ujedinjuje".⁹⁸ Zbog istaknute horizontalne dimenzije spasenja na prethodnoj skupštini, u Nairobiju se očekivao obrat naglaska na vertikalnu to jest osobnu dimenziju, što se tek djelomice postiglo.⁹⁹ Entuzijastična očekivanja iz Uppsale po pitanju odnosa s Rimokatoličkom crkvom također su nestala, budući je postalo očito da ona nema namjeru u (skorijoj budućnosti) postati članicom EVC-a. Dok je New Delhi podupro "organsko jedinstvo", a Uppsala "katoličko i svjetsko jedinstvo Crkve", Nairobi se zalagao za "pomirljivo zajedništvo i raznolikost u jedinstvu kao znak željenog jedinstva čovječanstva".¹⁰⁰ Novim geslom "Bogati moraju živjeti skromnije kako bi i siromašni mogli skromno živjeti", najavljeni su novi naglasci EVC-a, što je i razumljivo, budući je težište vijeća iz protestantske zapadne Europe i Sjeverne Amerike pomaknuto u Treći svijet i pravoslavlje.¹⁰¹ Prema Kennethu Slacku skupština je, iako ne bez krajnosti, bila mnogo mirnija i uravnoteženija od prethodne, a svojim snažnim porukama i naglascima pokazala se doista kvalitetnom.¹⁰²

94 Peter Neuner, *Ökumenische Theologie* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.), 282—292.

95 Kolarić, 680.

96 Petar Kuzmić, "Missio Dei Viatorum", citirano u Božo Vuleta, Ante Vučković i Ivan Milanović (ur.), *Dijalogom do mira* (Split: Franjevački institut za kulturu mira, 2005.), 446.

97 Beach, 99,100.

98 Harvey T. Hoekstra, *The World Council of Churches and the Demise of Evangelism* (Wheaton: Tyndale House Publishers Inc., 1979.), 205.

99 Kolarić, 681.

100 Beach, 102.

101 Kolarić, 682.

102 Kenneth Slack, *Nairobi Narrative* (London: SCM Press Ltd, 1976.), 87.

Šesta skupština EVC-a održana je 1983. godine u Vancouveru. Ovom događaju prisustvovalo je 847 zastupnika iz 304 Crkve, te brojni savjetnici, promatrači, gosti i novinari.¹⁰³ Skup je pismeno pozdravio papa Ivan Pavao II., a glavni tajnik EVC dr. Potter prigodom izlaganja istaknuo je blisku suradnju Ženeve i Rima.¹⁰⁴ Usljed ozbiljnog stanja u svijetu zbog “ekološke, ekonomske i vojne prijetnje”, glavna tema skupa bila je “Isus Krist — život svijeta”. Već postojeće tenzije između *Life and Work* i *Faith and Order* do izražaja su došle posebno na ovom skupu. Inzistiranjem prvih na socijalnoj dimenziji, teološka pitanja ponovno su došla u drugi plan, zbog čega se gotovo potpuno izgubio eshatološki i kerigmatski naglasak. Takav trend generalnih skupština ostavio je zagovarače *Faith and Order* ogorčenima. Unatoč okolnostima, njihov direktor izrazio je optimizam u svezi s budućnosti ovoga pokreta.¹⁰⁵

Sedma i do tada najveća skupština EVC-a održana je u Canberri od 7. do 12. veljače 1991. g. s prisutnošću od oko 4.000 osoba iz 150 zemalja. Kao i obično, program je obuhvaćao plenarne i skupne sastanke, službe slavljenja te administracijske sjednice.¹⁰⁶ Glavna tema skupštine “Dođi, Duše Sveti i obnovi čitavo stvorenje”, EVC-u je poslužila kao odlično sredstvo u dosezanju širih masa,¹⁰⁷ uslijed čega je eshatološki naglasak ponovno bio izostavljen.¹⁰⁸

Skup je bio podijeljen u četiri odbora te deset pododbora koji su obuhvatili pitanja: “mladi, žene, prozelitizam, pentekostalizam, jedinstvo, rat, temelj Ekumenskog vijeća Crkava i sinkretizam”.¹⁰⁹ U želji da dosegne i nekršćane, EVC se na ovom skupu izrazito “približio sinkretizmu”, izazivajući time veliko negodovanje pravoslavnih.¹¹⁰ Izravni sinkretistički elementi očiti su bili još pri otvaranju skupštine, kad je skupina aboridžanskih kršćana izvela stari plemenski ritual pročišćenja, koji simbolizira pročišćavajuću moć Svetog Duha. Takav duh posebno je došao do izražaja u govoru južnokorejske prezbiterijanske profesorice teologije Chung Hyun Kyung, koja je Svetoga Duha poistovijetila s *Kwan In*, božicom samilosti i mudrosti (štovanom u istočnom dijelu Azije, iz kojeg i sama potječe).¹¹¹ Izražavajući svoju vjeru u duhove, ona naglašava da bez pomirenja s njima nema sklada među ljudima. To uvjerenje praktično je izrazila zazivanjem “duha Agare”, “Urije Hetejca”, “duhova uginulih riba”, “posjećenih šuma”, zatim “duha Isusa Krista” itd.¹¹² Izlaganje je završila paljenjem vatre i bacanjem pepela

103 Frieling, 79.

104 Kolarić, 683.

105 Beach, 103,104.

106 C. Rene Padilla, “Come, Holy Spirit — Renew the Whole Creation”, citirano u Bong Rin Ro i Bruce J. Nicholls (ur.), *Beyond Canberra* (Oxford: Regnum Book, 1993.), 22.

107 Frieling, 85.

108 Beach, 104.

109 Kolarić, 683.

110 Lothar Lies, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, preveo Robert Vukoja (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.), 47.

111 Chung Hyun Kyung, “Come, Holy Spirit — Renew the Whole Creation”, citirano u Michael Kinamon i Brian E. Cope (ur.), *The Ecumenical Movement* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.), 237.

112 Usporedi Michael E. Putney, “Come Holy Spirit, Renew the Whole Creation: Seventh Assembly of the World Council of Churches”, *Theological Studies*, 52 (1991.): 607—635, 629., Alan Neely, “Come Holy Spirit(s)”, New Haven: The Case Clearing House, Yale Divinity School Library, dostupno na [165](http://case-</p></div><div data-bbox=)

u zrak, otklanjajući tako gnjev duhova, a prisutne je pozvala na pomirenje s duhovima i jedne s drugima. Time je ostavila dubok dojam na prisutne i izazvala veliko oduševljenje kod većine zastupnika (izuzev pravoslavaca).¹¹³ Glavni tajnik je u svojem izvješću zaključio kako EVC i dalje nije dorastao izgradnji vlastite “žive i povezane teologije”,¹¹⁴ a sve iz susretljivosti prema brojnim teološkim stajalištima vlastitih Crkava članica.¹¹⁵ Zbog opće pometnje, skupština je naznačila jasne korake svojega budućeg rada: “potragu za jedinstvom u vjeri i sakramentalnom zajedništvom Crkve” treba povezati s “borbom za pravедnost, mir i očuvanje stvorenja” te se otvoriti prema drugim religijama i svjetonazorima.¹¹⁶

U Harareu, glavnom gradu Zimbabvea, od 3. do 14. prosinca 1998. g. održana je osma i ujedno jubilarna skupština EVC-a u prisutnosti 5.000 ljudi.¹¹⁷ Zbog i dalje postojeće razjedinjenosti, glavna tema skupštine bila je “Povratak k Bogu — radujmo se u nadi” s porukom da “okrenuti se Bogu, vidjeti Njegovo lice u drugome čovjeku znači vidjeti tko smo”.¹¹⁸ U povodu obilježavanja 50. obljetnice svog postojanja, u Harareu se razmatralo biblijsko načelo jubilarne godine (Lev 25). S obzirom na sve veću zaduženost siromašnih zemalja, bogate zemlje zamoljene su do 2000. godine ukinuti dugove siromašnim zemljama.¹¹⁹ Pokrenuta su i pitanja uloge žene u vijeću te odnos pravoslavnih s EVC-om. Dok su žene negodovalе zbog svoje slabije zastupljenosti u središnjem odboru, pravoslavci su izrazili nezadovoljstvo zbog priključivanja sve većeg broja konfesija EVC-u, koje time umanjuju njihov utjecaj. Njihovoj ogorčenosti doprinijele su i protestantske liberalne teme kao što su “ređenje žena” te “prihvatljivost homoseksualnog načina života”. Dok su Gruzijaska i Bugarska pravoslavna crkva zamrznule članstvo u EVC-u, Ruska pravoslavna crkva držala se po strani od većine aktivnosti te odbila prisustvovati bogoslužju. Pod uvjetom da ne dođe do rekonstrukcije EVC-a, i druge pravoslavne Crkve najavile su zamrzavanje članstva.¹²⁰

Jedan od značajnijih dokumenta ove skupštine, proizašao iz torontske Deklaracije 1950. g., razmatra ekleziološko poimanje EVC-a podsjećajući da “EVC nije i ne smije nikada postati supercrkva” koja će odlučivati u ime svojih članica i nametati svoje zaključke.¹²¹ Na kraju, prijedlog skupštine o stvaranju novog tijela ekumenskog pokreta ili nekakve vrste “forumа”, zbog nejednoglasihi stavova, ostao je nedefiniran.¹²²

Deveta skupština EVC-a, održana je od 14. do 23. veljače 2006. godine u Porto Alegreu u Brazilu. Glavna tema skupa “Bože, u svojoj milosti, preobrazi svijet”, molba je proizašla iz kri-

teaching.wordpress.com/cases/, pristupljeno 28. 5. 2014. i Blagoje Samardžija, *Ekumenizam, rešenje ili promašaj 1* (Beograd: Preporod, 1998.), 219—220.

113 Samardžija, *Ekumenizam, rešenje ili promašaj 1*, 219—220.

114 Špehar, 247.

115 Gideon Goosen, *Bringing Churches Together* (Geneva: WCC Publications, 1993.), 29.

116 Frieling, 85—86.

117 Blagoje Samardžija, *Ekumenizam, rešenje ili promašaj 2* (Beograd: Preporod, 1999.), 157.

118 Špehar, 248.

119 Beach, 106.

120 Kolarić, 684.

121 Špehar, 282.

122 Kolarić, 684.

znog stanja u svijetu, a s čežnjom da Bog u svojoj milosti, koja je Njegov dar, “obnovi sve stvoreno” i “preobrazi čovjeka”.¹²³ Razmatrane teme također su bile “ekonomska pravda, kršćanski identitet i religijska pluralnost”, te “mladi pobjeđuju nasilje”. Crkvama članicama upućen je apel da prioritet treba dati pitanjima “jedinstva, katoličanstva, krštenja i molitve”.¹²⁴ Odbor za programe, pod jedinstvom koje je istodobno “Božji dar” i “Božji poziv Crkvama”, podrazumijeva “jedinstvo u vjeri, krštenju, euharistijskom stolu i službi”, zalažući se time za jedinstvo u različitosti, koja se u tom kontekstu odnosi isključivo na “različite karizme”.¹²⁵ Uzimajući u obzir ključne stavke kršćanskog jedinstva, skup se jednoglasno složio oko središnje izjave: “Pozvani smo biti jedna Crkva”.¹²⁶

Deseta i do sada posljednja skupština EVC-a održana je od 30. 10. do 8. 11. 2013. godine u Busanu u Republici Koreji u prisutnosti 3.000 sudionika.¹²⁷ Glavna tema skupštine “Bože života, vodi nas pravdi i miru”, molitva je koja izražava uvjerenje da “mir nije samo odsutnost rata”, već i nepravde. Mir je “dostojanstven život” ispunjen “poštenim, jednakim i pravednim” odnosima.¹²⁸ Tijekom skupštine prisutni su izrazili solidarnost s korejskim narodom Juga i Sjevera podupirući napore EVC-a za mir i ujedinjenje njihovog poluotoka.¹²⁹

Teme od posebnog značaja za EVC bile su “eco-pravda, izgradnja mira i zaštita, sjedinjenje teoloških uvjerenja i promoviranje ekumenskog oblikovanja mladih”. Skupština se također založila za pitanja “mir i ujedinjenje korejskog poluotoka, politizacija religije i prava vjerskih manjina, ljudska prava osoba bez državljanstva i rad za pravdu i mir”, a zastupnici su izrazili posebnu brigu za kršćansku prisutnost i svjedočenje na Srednjem istoku i za stanje u Demokratskoj Republici Kongo.¹³⁰ Razmatrajući pitanje jedinstva, EVC poziva Crkve na veću otvorenost jednih prema drugima kako bi se uskladile oko ključnih pitanja jedinstva, omogućujući time ne samo Crkveno jedinstvo, već i jedinstvo čovječanstva te cjelokupnog stvorenja.¹³¹ I dok je poruka Crkvi i svijetu iz Amsterdama 1948. g. bila: “Mi namjeravamo

123 Špehar, 298.

124 *WCC Assemblies since 1948*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/assembly/since-1948>, pristupljeno 26. ožujka 2014.

125 Aram I Keshishian, “Rapporto del presidente”, *Il Regno*, 9/2006., 334.

126 *WCC Assemblies since 1948*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/assembly/since-1948>, pristupljeno 26. ožujka 2014.

127 WCC 10th Assembly, *Assembly renews churches' commitment towards justice and peace*, dostupno na <http://wcc2013.info/en/news-media/all-news/assembly-renews-churches2019-commitment-towards-justice-and-peace>, pristupljeno 27. ožujka 2014.

128 Jørgen Thomsen, *Reflection for morning prayer at WCC Round Table Meeting*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/reflections-on-the-assembly-theme/reflection-by-joergen-thomsen-danchurchaid-at-wcc-round-table-meeting-2012>, pristupljeno 27. ožujka 2014.

129 WCC 10th Assembly, *Assembly renews churches' commitment towards justice and peace*, dostupno na <http://wcc2013.info/en/news-media/all-news/assembly-renews-churches2019-commitment-towards-justice-and-peace>, pristupljeno 27. ožujka 2014.

130 Isto.

131 World Council of Churches, *Unity Statement*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/unity-statement>, pristupljeno 27. ožujka 2014.

ostati zajedno”, EVC je iz Busana 2013. g. svijetu obznanio odluku: “Mi namjeravamo ići zajedno”.¹³²

2.2. Razvoj EVC-ovog poimanja jedinstva

Primarni cilj Ekumenskog vijeća Crkava — vidljivo jedinstvo Crkve — tijekom godina rada ovoga vijeća poprimao je različite oblike i doživljavao razne prilagodbe s obzirom na naglaske jedinstva kao i metode njegovog postizanja.

Istraživanjem razvoja ekumenizma zapaža se niz provedenih i predlaganih modela jedinstva unutar kršćanstva. Tri osnovna modela jedinstva, prema Meyeru, jesu: “the Cooperative — Federal Model”, “the Model of Mutual Recognition” i “the Model of Organic Unity.”¹³³ Uz organsko jedinstvo Neuner navodi koncilijarno zajedništvo, sekularni ekumenizam te pomirenu različitost,¹³⁴ a Knitter prikazuje model zamjene, model nadopunjavanja, model reciprociteta i model prihvaćanja.¹³⁵ Činjenica je da niti ovim popisom nisu obuhvaćeni svi dosad predlagani modeli jedinstva u ekumenskim krugovima. U ovom potpoglavlju usmjerit ću se na modele jedinstva kojima se poslužilo Ekumensko vijeće Crkava u nastojanju da postigne vidljivo jedinstvo.

Prvi model jedinstva koji je zagovaralo Ekumensko vijeće Crkava, “organska” je “unija”, koja potječe od anglikanaca. Riječ je o “najstarijem modelu crkvenog sjedinjenja”, prema kojemu razne Crkve svoju konfesionalnost gube u jednoj Crkvi, s jednim crkvenim vodstvom, s jednom službom i jednim oblikom službe te jednim misijskim radom.¹³⁶ Ovakvo poimanje jedinstva do izražaja je došlo na trećoj generalnoj skupštini EVC-a 1961. g. u New Delhiju,¹³⁷ kada je EVC prvi puta službeno pokušao definirati jedinstvo jezgrovitom zajedničkom izjavom¹³⁸ (koju sam navela u prethodnom podpoglavlju). Prilikom savjetovanja *Faith and Order* u Limuruu 1970. g., izneseni su sljedeći uvjeti za organsku uniju: “zajednički temelj vjere, zajedničko ime, potpuna međusobna povezanost, spremnost odustajanja od vlastitog identiteta te konačno mogućnost zajedničkog donošenja odluka i, sukladno okolnostima, provođenje misijskog naloga.”¹³⁹ Organski je model jedinstva EVC zastupalo sve do sedamdesetih godina 20. st.¹⁴⁰

132 WCC 10th Assembly, Message of the WCC Assembly: “We intend to move together”, dostupno na <http://wcc2013.info/en/news-media/all-news/message-of-the-wcc-assembly-201cwe-intend-to-move-together201d>, pristupljeno 27. ožujka 2014.

133 Harding Meyer, *That All May Be One: Perceptions and Models of Ecumenicity* (Grand Rapids: Eerdmans, 1999.), 81—100.

134 Neuner, *Ökumenische Theologie*, 282—292.

135 Paul F. Knitter, *Introduzione alle teologie delle religioni* (Brescia: Queriniana, 2005.), 47—377.

136 Lies, 161,162.

137 Neuner, “Hod ekumenizma u XX. stoljeću”, citirano u Gibellini, *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, 282—292.

138 Günther Gassmann (ur.), *Documentary History of Faith and Order 1963—1993* (Geneva: WCC Publications, 1993.), 1.

139 Georg Hintzen i Wolfgang Thönissen, *Kirchengemeinschaft möglich. Einheitsverständnis und Einheitskonzepte in der Diskussion (Thema Ökumene 1)* (Paderborn: Bonifatius Druckerei, 2001.), 21.

140 Lies, 162.

Na četvrtoj skupštini EVC-a u Uppsali vijeće nije izglasalo novu izjavu o jedinstvu Crkve, ali je u prvoj sekciji "The Holy Spirit and the Catholicity of the Church", istaknulo sveopći karakter crkvenog jedinstva u smislu "istinski univerzalnog, ekumenskog, koncilijarnog oblika zajedničkog života i svjedočenja". Crkve su pozvane svojim angažmanom omogućiti "univerzalnom vijeću da govori u ime svih kršćana i vodi ih k budućnosti". Značajan pomak u razumijevanju jedinstva na ovoj skupštini veza je između potrage za jedinstvom Crkve i jedinstvom čovječanstva.¹⁴¹ Od Uppsale 1968. g., EVC jedinstvo Crkve vidi kao "znak budućeg jedinstva čovječanstva". Univerzalno usmjerenim poimanjem jedinstva, EVC je vlastito viđenje jedinstva uskladilo s izjavom Katoličke crkve o jedinstvu u uvodu "Dogmatske konstitucije Crkve" pet godina ranije.¹⁴² Sa stajališta konzervativnih evangelikala, problem navedenog poimanja jedinstva leži u velikim izgledima da ono prije predstavlja "podršku humanističkim ciljevima društva" negoli "kršćanskom svjedočenju". Kršćanski ekumenizam ustupa mjesto sekularnom ekumenizmu na način da "razlike u Crkvi i svijetu postaju manje stvar vjere i nevjere, a više razlika u potlačenima i tlačiteljima. Spasenje postaje oslobođenje".¹⁴³ Poznatu kao politički najusmjereniju skupštinu EVC-a, Uppsalu neki, poput Ans J. Van Der Benta, vide kao završetak jednog i početak novog razdoblja ekumenskog pokreta.¹⁴⁴

Godine 1973. na savjetovanju u Španjolskoj, *Faith and Order* je razmotrio uppsalsko poimanje "koncilijarnosti". U izvještaju "The Unity of the Church — Next Steps", formuliran je novi oblik jedinstva, koji je dvije godine kasnije uvršten u dokument druge sekcije "What Unity Requires" na petoj skupštini EVC-a u Nairobiju.¹⁴⁵ U dokumentu je Crkva zamišljena kao "koncilijarno zajedništvo mjesnih crkava" za koje vrijede sljedeće karakteristike:

(...) Each local church possesses, in communion with the others, the fullness of catholicity, witnesses to the same apostolic faith, and therefore recognizes the others as belonging to the same Church of Christ and guided by the same Spirit. As the New Delhi Assembly pointed out, they are bound together because they have received the same baptism and share in the same Eucharist; they recognize each other's members and ministries. They are one in their common commitment to confess the gospel of Christ by proclamation and service to the world. To this end, each church aims at maintaining sustained and sustaining relationships with her sister churches, expressed in conciliar gatherings whenever required for the fulfilment of their common calling.¹⁴⁶

Model "koncilskog zajedništva" sa svim navedenim elementima ima za cilj jednu univerzalnu Crkvu u kojoj, suprotno modelu "organskog jedinstva", razne konfesije zadržavaju elemente vlastite tradicije (no nije jasno utvrđeno u kojoj mjeri). Iako na različit način, Crkve su

141 Norman Goodall (ur.), *The Uppsala Report 1968: Official Report of the Fourth Assembly of the World Council of Churches* (Geneva: WCC, 1968.), 17.

142 Pannenberg, 151.

143 Bruce L. Shelley, *Church History in Plain Language* (Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1995.), 448.

144 Ans J. Van Der Bent, "WCC Assemblies", citirano u Nicholas Lossky, Jose Miguez Bonino, John Pobee i ostali (ur.), *Dictionary of the Ecumenical Movement* (Geneva: WCC Publications & Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002.), 1093.

145 David M. Paton (ur.), *Breaking Barriers: Nairobi 1975* (London: SPCK & Grand Rapids: Eerdmans, 1975.), 60.

146 Gassmann, 2,3.

pozvane u "koncilskom zajedništvu" živjeti istu vjeru.¹⁴⁷ I dok se skupština ovim razmatranjem dotaknula najosjetljivijih pitanja, koja su prema nekima upravo najvažniji elementi jedinstva, ipak se nije duže zadržala na njima te ih dublje razradila,¹⁴⁸ ostavljajući taj dio posla za neka pogodnija vremena.

Šesta skupština EVC-a u Vancouveru 1983. g. potvrdila je izjavu o jedinstvu iz Nairobija, te ju je proširila euharistijskim konceptom,¹⁴⁹ koji je na ovome skupu bio središnja zamisao jedinstva. Euharistijsko viđenje jedinstva inzistira na trima temeljnim točkama jedinstva:¹⁵⁰

1. a common understanding and confession of the apostolic faith; 2. full mutual recognition of baptism, the eucharist and ministry, so that the churches would be able "through their visible communion to let the healing and uniting power of these gifts become more evident amidst the divisions of humankind"; 3. common ways of decision-making and of teaching authoritatively.¹⁵¹

Objedinjujući "kult, život i svjedočenje", ovaj koncept zalaže se za jedinstvo u različitosti,¹⁵² koje je zapravo luteranski model jedinstva.¹⁵³ Skupština je ustanovila da bi tek jedinstvo koje nadilazi "crkvene podjele" i povezuje nas u borbi za društvenu pravdu, moglo biti "vjerodostojnim znakom novog stvaranja".¹⁵⁴

Godine 1987. središnji komitet EVC-a obvezao je *Faith and Order* da razmotri nove segmente jedinstva i da ih sroči u formulaciji o jedinstvu koja će se izložiti na sedmoj skupštini EVC-a u Canberri. Godine 1990. povjerenstvo *Faith and Order* pripremiло je novi koncept jedinstva koji se na sedmoj skupštini EVC-a revidirao i usvojio.¹⁵⁵ Dokument 1.3. jedinstvo Crkve formulira kao "*koinonia*", koja je "dar i poziv".¹⁵⁶ Zanimljivo je da pored brojnih biblijskih slika Crkve poput "the pilgrim people of God, the Body of Christ, the Kingdom of God" itd., i EVC (od 1948.) i Katolička crkva (od Drugog vatikanskog koncila) koriste izraz *koinonia* u svom teološkom promišljanju o Crkvi,¹⁵⁷ koji se sada (za EVC) jasnije definirao i dublje razradio. *Koinonia* je grčka riječ koja se na engleskom prevodi s "fellowship" ili "communion", označavajući zajedništvo. S obzirom na njezinu upotrebu u Novom zavjetu, *koinonia* se odnosi više na "kvalitetu" kršćanskih međudnosa nego na "institucionalne strukture".¹⁵⁸ Pozivajući se na tekst u Efežanima 1, navedeni dokument ističe kako je Božja namjera da sve stvorenje kroz

147 Lies, 58.

148 Špehar, 122,123.

149 David Gill (ur.), *Gathered for Life: Official Report of the Sixth Assembly of the World Council of Churches, Vancouver, 1983* (Geneva: WCC & Grand Rapids: Eerdmans, 1983.) 44,45.

150 Špehar, 154.

151 Gill, 44,45.

152 Špehar.

153 Lies, 164.

154 Gill.

155 Michael Kinnamon (ur.), *Signs of the Spirit: Official Report of the Seventh Assembly, Cenberra* (Geneva: WCC & Grand Rapids: Eerdmans, 1991.), 172—174.

156 Gassmann, 3.

157 Gross, 57,58.

158 Kinamon, *The Ecumenical Movement*, 80.

Krista, a "silom Svetog Duha" dovede "u zajedništvo s Bogom". Budući je Crkva "predokus" tog sveobuhvatnog zajedništva u budućnosti, njezin je poziv danas biti "znakom vladavine Božje" i sredstvo "pomirenja s Bogom". Skupština u Canberri upućuje Crkvama poziv da se usklade i priznaju jedne drugima "krštenje, euharistiju i službe"¹⁵⁹, da prepoznaju u životu drugih Crkava apostolsku vjeru, da se ujedine u svjedočenju, kao i u zalaganju za društvenu pravdu, te da daju podršku župama kako bi na lokalnoj razini izrazile i ono dosad postignuto jedinstvo.¹⁶⁰

Zamisao takvog poimanja jedinstva pokazala se uspješnom u tom pogledu, što od Canberre model *koinonia* održava na okupu razna ekumenska usmjerenja¹⁶¹ (koja su još uvijek na putu usklađivanja svojih različitih naglasaka). Razlog uspješnosti ovog modela jest njegov "nestatičan" karakter, koji ostavlja prostora za produbljivanje i proširivanje pitanja jedinstva.¹⁶²

Nakon Canberre održane su još tri skupštine EVC-a, koje nisu formulirale nove modele jedinstva, ali su snažnije naglasile do sada navedene aspekte jedinstva te pokušale razmotriti metode kojima bi se ostvarilo ono dosad formulirano jedinstvo.

Podupirući ostvarivanje vidljivog jedinstva, *Faith and Order* je za osmu skupštinu EVC-a u Harareu, priredio dokument *Narav i cilj Crkve*, koji bi trebao Crkve usmjeriti pravilnom razumijevanju onoga što znači "biti Crkva". Tu se navodi da težnja za zajedništvom — *koinonijom* podrazumijeva "traženje zajedničkog tumačenja evanđelja, kulta" te "zajedničkog zalaganja na društvenom području".¹⁶³ Na ovoj skupštini je vijeće istaknulo "vrlo pozitivne" odnose EVC-a i Katoličke crkve, što potvrđuje i EVC-ova pozitivna kritika papine enciklike *Ut unum sint* (Da budu jedno) iz 1995. g., te osvrtnje na dokumente Katoličke crkve: *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu* (1993. g.) i *Ekumenska dimenzija u formaciji pastoralnih djelatnika* (1998. g.). Ono čime je enciklika ostavila izuzetan dojam na EVC jest papino isticanje važnosti dijaloga i ustrajavanja u njemu, te njegovo pozivanje crkvenih predstavnika da razmotre "službu rimskog biskupa", svjestan da ona predstavlja velik kamen spoticanja za ujedinjenje.¹⁶⁴ Primjera radi, u krugovima evangeličkih i anglikanskih teologa nije neuobičajeno naići na stav da je papina služba upravo ujedinjujući faktor crkvenog jedinstva.¹⁶⁵ Druga dva dokumenta, koja prikazuju viđenje Katoličke crkve o ekumenizmu, jednako su veliko ekumensko nadahnuće Ekumenskom vijeću Crkava.¹⁶⁶ Imajući u vidu eku-

159 1982. g. u Limi *Faith and Order* dokumentom "Baptism, Eucharist and Ministry" usmjerava kršćane k vidljivom jedinstvu putem zajedničkih izjava o krštenju, euharistiji i službi. U sastavljanju dokumenta sudjelovali su: "Eastern Orthodox, Oriental Orthodox, Roman Catholics, Old Catholics, Lutherans, Anglicans, Reformed, Methodists, United, Disciples, Baptists, Adventists and Pentecostals", usporedi Lies, 84, i Špehar, 127. i John George Huber, "Eucharistic Convergence", citirano u R. Blocksome, P. Šajda i S. Nagypal (ur.), *Subtle as Serpents, Gentle as Doves: Equality and Independence* (Prague: WSCF-CESR, BGOI & Oikumene-Akademicka YMCA, 2005.), 174.

160 Gassmann, 3—5.

161 Neuner, "Hod ekumenizma u XX. Stoljeću", u *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, 329.

162 Kinamon, 80.

163 Špehar, 253.

164 Isto, 256.

165 Neuner, *Ökumenische Theologie*, 238—243.

166 Rosso, 1328.

menske inicijative EVC-a i Katoličke crkve, Špehar zaključuje da “možemo govoriti o samo jednom ekumenizmu”.¹⁶⁷

Deveta skupština EVC-a u Porto Alegreu potaknula je Crkve članice na međusobno ohrabivanje u poduzimanju koraka prema vidljivom jedinstvu. Istaknuto je da *koinonia* mora biti cjelovita, podrazumijevajući “jedinstvo vjere, krštenja, euharistijskog stola” i “službe”,¹⁶⁸ s naglaskom na euharistiji kao središtu pomirenja.¹⁶⁹ I dalje se promiče “jedinstvo u bogatoj različitosti”, s tim da se sada ta različitost jasnije definira. Ona se odnosi isključivo na “različite karizme” (...) “u službi jednog tijela”.¹⁷⁰ Glavni tajnik, naglašavajući važnost paralelnog poticanja ujedinjenja Crkve, kao i međureligijskog dijaloga (kojim bi se postiglo ujedinjenje čovječanstva),¹⁷¹ ukazuje na hitnost EVC-ovih napora u ujedinjavanju svijeta i “osiguravanju čovjeku na zemlji puninu ljudskog življenja”.¹⁷²

Dokumentom “Unity Statement — Revised”, EVC je na desetoj skupštini u Busanu pozvao Crkve članice na jedinstvo koje objedinjuje zajedničko propovijedanje, zajedničku službu (onima u potrebi), te zajedničko ispovijedanje vjere. Elementi jedinstvene vjere jesu krštenje, euharistija (koju EVC smatra najpotpunijim izrazom jedinstva) i apostolska služba. Rješenje za problem još neuspostavljenog jedinstva u vjeri EVC vidi u konsenzusu između Crkava. Ovaj dokument poziva Crkve na spremnost dijeljenja vlastitog drugima i primanje onoga što je drugih tradicija. Uz Crkveno jedinstvo ističe se potreba za uspostavljanjem jedinstva čovječanstva, a onda i cijelog stvorenog svijeta kako bi u “punini vremena” svi bili sjedinjeni u Kristu.¹⁷³

III. ZAKLJUČNO KRITIČKO RAZMATRANJE ULOGE EVC-A 3.1. Jake strane EVC-a

Fenomen 20. stoljeća i najveća ustanova ekumenizma, Ekumensko vijeće Crkava, u svojim 66 godina djelovanja zaslužno je za brojne pomake i postignuća na vjerskom i društvenopolitičkom planu. Putem svojih različito usmjerenih odjela (1. Odjel za ekumensku akciju, 2. Studijski odjel, 3. Odjel za misije i evangelizaciju, 4. Odjel za međucrkvenu pomoć, služba za izbjeglice i služenje svijetu, te 5. Komisija Crkava za međunarodne poslove) EVC je obuhvatio široko područje ljudskih interesa i potreba kako bi omogućio da željeno jedinstvo postane sveopćim i sveobuhvatnim.

167 Špehar, 256.

168 Aram I Keshishian, 334.

169 Isto, 319.

170 Isto, 334.

171 Špehar, 309.

172 Isto, 315.

173 World Council of Churches, *Unity Statement*, dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-state-ments/unity-statement>, pristupljeno 29. travnja 2014.

Socijalno i politički usmjerenim odborima EVC je iskazao osjetljivost “na zlo rasizma, izrabljivanja siromašnih i potrebu da se pomogne zemljama u razvoju”.¹⁷⁴ Usudio se biti medijatorom mira između zemalja zategnutih odnosa (kao, primjerice, 2013. godine u Južnoj Koreji i dr.), te promovirati pravdu, a svojim misijskim odjelom brinuo se za sigurnost kršćana u misijama.¹⁷⁵ Također se pobrinuo za angažiranost žena¹⁷⁶ i mladih u Crkvi i u društvu,¹⁷⁷ boreći se protiv svake diskriminacije. Od 1972. godine EVC je pokazao interes i za ekologiju, kojoj je veću pozornost doduše posvetio tek u posljednje vrijeme.¹⁷⁸

Pored velikog naglaska na društvenom aspektu ujedinjenja, EVC nije propustio učiniti i korake bitne za vjersko jedinstvo. Ono što je izuzetno pozitivno na planu vjerskog jedinstva (iako su prisutna polemička pitanja), jest činjenica da je EVC stvorio prilike u kojima su Crkve mogle izaći iz vlastitog “vidokruga”, upoznati one druge te se naučiti međusobno uvažavati i poštivati, ali i bratski korigirati.¹⁷⁹

Unatoč polarizacijama u ekumenskim prioritetima koje su predugo dominirale, značajno je da se EVC, zajedno sa svojim različitim povjerenstvima, osvijestio o potrebi za sintezom horizontalne i vertikalne dimenzije jedinstva (posebno od Canberre), dijeleći međusobno i sa svijetom “duhovna i materijalna dobra”¹⁸⁰.

3.2. Što valja uskladiti u djelovanju EVC-a s jedinstvom u Ivanu 17

Pitanjem jedinstva kršćanski je svijet danas, na lokalnoj i globalnoj razini, zaokupljeniji od bilo kojeg drugog aspekta kršćanstva. Takav naglasak posebno je prisutan unutar ekumenskih pokreta, od kojih je Ekumensko vijeće Crkava najreprezentativnije s obzirom na brojčanost Crkava koje predstavlja, kao i na ekumenske inicijative koje poduzima. Uspostavljeno s ciljem usmjeravanja kršćanstva k vidljivom jedinstvu, EVC je godinama razvijalo modele jedinstva i strategije koje bi omogućile provođenje tih ciljeva. S obzirom na sve širi utjecaj jedinstva kakvo EVC zastupa, potrebno je utvrditi njegovu utemeljenost na biblijskom tekstu. Jedan od najcitiranijih biblijskih tekstova o jedinstvu, Ivan 17, poslužit će kao indikator usklađenosti EVC-ovih naglasaka i ciljeva s Kristovim prikazom jedinstva. Zbog problematike vezane uz jedinstvo, u analizi ovog poglavlja, usmjerit ću se prije svega na Ivana 17,6.11.17.20 i 21.

3.2.1. Kontekst Ivana 17

Autor Evanđelja po Ivanu nam u 17. poglavlju navedene knjige (pored ostalih tema) donosi jedinstven opis Kristovog poimanja jedinstva, sadržanog u Njegovoj “najdužoj” zabilježenoj mo-

174 Beach, 216.

175 WCC 10th Assembly, *Assembly renews churches' commitment towards justice and peace*, dostupno na <http://wcc2013.info/en/news-media/all-news/assembly-renews-churches2019-commitment-towards-justice-and-peace>, pristupljeno 4. svibnja 2014.

176 Špehar, 67—69.

177 Kolarić, 683.

178 Beach, 216.

179 Špehar, 257.

180 Isto.

litvi.¹⁸¹ Još od 16. st., Ivanovo se 17. poglavlje, zahvaljujući Davidu Chyträusu (1531.—1600.), “tradicionalno” naziva “Isusovom velikosvećeničkom molitvom”.¹⁸² I dok su neki uvjerenja da bi prikladniji naziv bio, “the prayer of conssecration”,¹⁸³ “the prayer of commision”¹⁸⁴ ili “the intercessory prayer”¹⁸⁵, C. K. Barrett smatra da većina ponuđenih naslova ne obuhvaća molitvu u njezinoj punini.¹⁸⁶ Prema riječima Judith A. Diehl: “More than an intercessory prayer, it is a promise of Jesus’ intercessory role for the believing readers.”¹⁸⁷

Važno je imati na umu da 17. poglavlje ne predstavlja zasebnu cjelinu.¹⁸⁸ Ono je završni dio Isusovog “oproštajnog govora”, obuhvaćenog od 13. do 17. poglavlja,¹⁸⁹ ili (prema nekima) od 14. do 17.¹⁹⁰ U antičkom razdoblju bilo je uobičajeno završiti “oproštajni govor” molitvom, o čemu svjedoče židovska i helenistička literatura,¹⁹¹ no ovdje imamo više od uobičajene molitve umirućeg čovjeka. Riječ je o molitvi Onoga koji “dragovoljno polaže svoj život dovršavajući Božji posao”.¹⁹² Kako Minear zapaža, Isusova molitva je “odlučujuća prekretnica između” Njegove “službe i patnje”,¹⁹³ objedinjujući u sebi prošlost i budućnost Njegove otkupiteljske službe.

Oko strukture 17. poglavlja komentatori ne dijele ista uvjerenja. Većina znanstvenika suglasna je oko trodijelne podjele poglavlja,¹⁹⁴ dijeleći ga na Isusovu molitvu za sebe, molitvu za učenike i molitvu za Crkvu, prema Westcottovoj (1-5), (6-19), (20-26)¹⁹⁵ ili Brownovoj raspodjeli redaka (1-8), (9-19) i (20-26).¹⁹⁶ Među onima koji poglavlje dijele u četiri dijela, imamo

181 Leon Morris, *Evandjelje po Ivanu*, preveo Radovan Gajer (Daruvar: Logos, 1997.), 577.

182 E. C. Hoskyns, “The Fourth Gospel”, citirano u Francis Noel Davey (ur.), *svezak 2* (London: Faber and Faber Limited, 1940.), 494.

183 D. A. Carson, *The Gospel According to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991.), 552,553.

184 E. C. Hoskyns, citiran u Judith A. Diehl, *The Puzzle of the Prayer: A Study of John 17* (University of Edinburgh, Doctoral Dissertation, 2007.), 5.

185 C. H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge: University Press, 1953.), 420.

186 C. K. Barrett, *The Gospel According to St. John* (Philadelphia: Westminster, 1978.), 500.

187 Diehl, 5.

188 Ernst Bammel, “The Farewell Discourse of the Evangelist John and its Jewish Heritage”, *Tyndale Bulletin*, 44/1 (1993.): 103—116.

189 Diehl, 52.

190 Carson, 550.

191 Carson, 550,551.

192 Marion L. Soards i William L. Lane (ur.), *The New Interpreter's Bible, Luke, John*, sv. 9 (Nashville: Abingdon Press, 1995.), 787.

193 Paul S. Minear, “The Audience of the Fourth Evangelist”, *Interpretation* 31 (1977.): 339—354.

194 Merrill C. Tenney, *The Expositor's Bible Commentary*, sv. 9 (Grand Rapids: Zondervan, 1981.), 161.

195 B. F. Westcott, *The Gospel According to St. John* (Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1975.), 237,238.

196 Raymond E. Brown, *The Gospel According to John XIII-XXI* (Garden City: Doubleday & Company, 1979.), 749,750.

komentatore koji su mišljenja da su redci 6-8¹⁹⁷, 24-26¹⁹⁸ ili pak 25-26, dijelovi za sebe.¹⁹⁹ U radu ću slijediti Westcottovu strukturu poglavlja.

3.2.2. Analiza teksta: Ivan 17,6.11.17.20 i 21

Dio Isusove molitve kojemu je posvećen najveći prostor molba je za Njegove učenike. Počevši od 6. retka ("Ja objavih tvoje ime ljudima koje si mi dao od svijeta. Tvoji su bili. Ti si ih dao meni, i tvoju riječ su držali"),²⁰⁰ Isus se osvrće na svoju službu koju je priveo kraju i na one koje mu je Otac povjerio. Ukazuje na svoju izvršenu misiju, s obzirom da je učenicima objavio Očevo ime. "Ime" u Bibliji predstavlja "Osobu, njegova svojstva i karakter"²⁰¹. O "objavi Božjeg imena" zanimljivo zapažanje donosi Raymnon E. Brown, koji ističe da se jednako u Starom, kao i u Novom zavjetu objava i poznavanje Božjeg imena odnosi na odanost i vršenje Božje riječi.²⁰² Upravo to zaključuje Isus kad kaže da su oni kojima je objavio Njegovo ime, držali Njegovu riječ. Tvrdi da su "vjerovali i čuvali Njegov nauk"²⁰³

11. redak ("Više nisam u svijetu — ali su oni u svijetu. Ja dolazim k tebi. Oče sveti, sačuvaj u svome imenu ove koje si mi dao, da budu jedno kao mi"), Isusov je zagovor za očuvanje učenika u svijetu potaknut skorim povratkom Ocu.²⁰⁴ Zanimljivo je da, iako ima u vidu križ pred sobom, On se u prvom dijelu ovog retka obraća kao da je sve ono što ga čeka, zapravo već prošlost,²⁰⁵ stavljajući tako naglasak na učenike i svoju brigu za njih.²⁰⁶ Walter Bauer tu izgled vremensku zbrku razrješava tako što izjavu "Ja dolazim tebi", označava kao *prolepsu* koja određuje iskaz "Više nisam u svijetu".²⁰⁷ U drugom dijelu retka, obraćajući se Ocu s "Oče sveti", Isus postavlja "liniju razdvajanja" između učenika i svijeta,²⁰⁸ pripravljavajući put njihovom "posvećivanju". Molbom da sačuva u svojem imenu one koje mu je dao, Isus moli Oca da ih održi u vjernosti prema Njemu,²⁰⁹ kako bi mogli odražavati jedinstvo koje je On već uspostavio.²¹⁰

197 Dodd, 417.

198 Rudolf Schnackenburg, *Der Evangelist Johannes: Wie er spricht, denkt und glaubt: Ein Kommentar* (Stuttgart: Calwer, 1948.), 168,169.

199 Barrett, 499.

200 Biblijski redci bit će citirani iz Svetog pisma Staroga i Novoga zavjeta u prijevodu Ivana Ev. Šarića, 3. Izdanje, Zagreb: Hrvatsko Biblijsko Društvo, 2010.

201 William Macdonald, *Komentar Novoga zavjeta*, prevela Mirjana Paić-Jurinić (Zagreb: Euroliber, 1997.), 390.

202 Brown, 754.

203 Macdonald, 391.

204 Herman Ridderboss, *The Gospel of John*, preveo na engleski John Vriend (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.), 553.

205 H. A. Ironside, *John* (Grand Rapids: Kregel, 2006.), 421.

206 Ridderboss.

207 Walter Bauer, *Das Johannesevangelium* (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1925.), 204.

208 Frederic Louis Godet, *Commentary on John's Gospel* (Grand Rapids: Kregel Publications, 1978.), 894.

209 Carson, 561,562.

210 D. Martyn Lloyd-Jones, *The Basis of Christian Unity* (London: Inter-Varsity Fellowship, 1962.), 12.

On ne moli Oca da učenici “postanu jedno”, već da “trajno budu jedno”.²¹¹

17. redak (“Posveti ih u istini! Riječ je tvoja istina”) Isusova je druga velika molba za učenike, a odnosi se na njihovo posvećenje. Izraz *hagiazon* — posveti, srodan je izrazu *hagie* — sveti, koji se koristi u 11. retku,²¹² a znači “odvojiti za poseban posao ili dužnost”. Molba za njihovo posvećenje “u istini” sličnog je značenja kao molba za očuvanjem “u imenu” (u 11. retku).²¹³ Istina, kao Božja riječ, odnosi se na “svaki izričaj Boga”, očitujući se u Kristovoj Osobi, Njegovoj službi, Njegovoj izrečenju i pisanoj Riječi.²¹⁴

20. retkom (“A ne molim samo za njih, nego i za one koji na njihovu riječ povjeruju u mene”) Isus proširuje svoj zagovor s učenika na sve one koji putem njihove službe propovijedanja budu zadobiveni za Krista. Ovdje nije riječ o prvoj generaciji vjernika nasuprot svim budućim generacijama, već o vjernicima u svim generacijama koji već vjeruju i onima koji će na njihovu riječ povjerovati.²¹⁵

21. redak (“da svi budu jedno kao što si ti, Oče, u meni i ja u tebi, da i oni u nama budu jedno, da povjeruje svijet da si me poslao”) kvantitativno i kvalitativno razvija jedinstvo iz 11. retka, obuhvaćajući sada sve vjernike u jedinstvu koje više nije samo po uzoru na jedinstvo Oca i Sina, nego je jedinstvo u Ocu i Sinu. Ono što ovu molbu ne razlikuje od molbe za učenike, jest načelo jedinstva. Whitacre zapaža da Isusov zagovor za vjernike podrazumijeva sadržaj molbe koju je prvo uputio za učenike, moleći “da budu sačuvani i posvećeni od Boga (11-19), kroz Božje ime (11-12), riječ (14) i istinu (17)”.²¹⁶ Riječ “svijet” (*ho kosmos*), u zadnjem dijelu 21. retka, neki poistovjećuju s “izabranima” koji još nisu dio cjeline, što Calvin opovrgava, navodeći da ona označava skupinu koja je u suprotnosti s onima za koje se Isus moli.²¹⁷ Judith A. Diehl ističe da izraz “svijet” (*ho kosmos*), koji se u molitvi pojavljuje 16 puta, može imati “neutralne” konotacije označavajući “fizičko mjesto” i “svjetinu”, ili “negativne konotacije” odnoseći se na one koji ne vjeruju.²¹⁸ “Svijet” u 17. poglavlju dakle ne označava izabrane. Izuzev neutralnog značenja, svijet se ovdje odnosi na one za koje se Isus ne moli (9), od kojih Otac treba sačuvati učenike (11), koji mrze učenike (14), koji trebaju biti osvjedočeni u Isusovo poslanje (23) i one koji nisu spoznali Boga (25).

U refleksiji na Ivana 17, s naglaskom na redcima 11 i 21 (koji su usmjereni na jedinstvo), te 6, 17, i 20 (koji određuju jedinstvo), usmjerit ću se na četiri odlike jedinstva: porijeklo, narav, načelo i ograničenost jedinstva.

- 1) Porijeklo jedinstva: Jedanaesti redak (“... Oče Sveti, sačuvaj u svome imenu ove koje si mi dao...”), otkriva nam porijeklo jedinstva za koje Krist moli. Zanimljivo je da On u ovoj molitvi nema na umu uspostavljanje jedinstva. Isus ukazuje na činjenicu da je jedinstvo onih koje mu je Otac dao, zahvaljujući Njegovoj misiji (6), već uspostavljeno.

211 Morris, 585.

212 Rodney A. Whitacre, *John* (Nottingham: Inter Varsity Press, 1999.), 414.

213 Soards i Lane, 793.

214 Westcott, 245.

215 Soards i Lane, 794.

216 Whitacre, 416.

217 John Calvin, *John* (Wheaton: Crossway Books, 1994.), 402.

218 Diehl, 103,104.

Stoga je Isusova molba Ocu da sačuva već postojeće jedinstvo.²¹⁹

- 2) Narav jedinstva: 20. i 21. redak (“A ne molim samo za njih, nego i za one koji na njihovu riječ povjeruju u mene, da svi budu jedno, kao što si ti Oče u meni i ja u tebi, da i oni u nama budu jedno, da povjeruje svijet da si me poslao”), donose nam “jednu od najuzvišenijih izjava” Svetog pisma,²²⁰ oslikavajući narav jedinstva koje je Krist imao na umu. Zapažamo da je jedinstvo svih onih koji vjeruju u Krista odraz božanskog jedinstva (21), utemeljenog u ljubavi (23, 24, 26). I više od toga, ono jest jedinstvo u Bogu (21). Ono što pobliže karakterizira ovo jedinstvo jest Isusova napomena učenicima u 14. i 15. poglavlju ovog oprostajnog govora. U 20. i 21. retku 14. poglavlja (“U onaj dan spoznat ćete da sam ja u svojem Ocu, i vi u meni i ja u vama. Tko ima moje zapovijedi i drži ih, on je onaj koji me ljubi. A onoga tko ljubi mene, ljubiti će moj Otac, i ja ću ga ljubiti i očitovat ću mu sebe samoga”), te u 10. retku 15. poglavlja (“Ako zapovijedi moje budete držali, ostat ćete u mojoj ljubavi, kao što sam i ja držao zapovijedi svog Oca i ostajem u njegovoj ljubavi”), Isus učenicima naglašava da je upravo ta ljubav, koja je utemeljena na poslušnosti Bogu i Njegovim zapovijedima, veza koja ih drži zajedno.
- 3) Načelo jedinstva: 17. redak 17. poglavlja (“Posveti ih u istini! Riječ je tvoja istina.”), navodi aspekt jedinstva koji je usko vezan uz narav jedinstva (tj. ljubav/vršenje Riječi). Iz ovog retka proizlazi da je jedinstvo onih ujedinjenih u ljubavi, tj. primanju i vršenju Riječi/riječi, zapravo jedinstvo u istini. No, poput Pilata, mnogi danas polemiziraju oko pitanja: Što je istina? Klaas Runia navodi da “jedan od najčešćih slogana u suvremenoj teologiji jest da se istina u Novom zavjetu ne odnosi na doktrinarnu istinu o Kristu, već osobnu spoznaju Krista”. Ipak, kako sam zapaža, Novi zavjet (kao i Stari zavjet) nikada ne razdvaja “osobne” aspekte istine od “doktrinarnih”. Prema tome, iako jedinstvo prije svega podrazumijeva prebivanje u Kristu, ono je nerazdvojivo od “držanja riječi”, koju je Krist od Oca prenio učenicima te preko njih svim drugim generacijama.²²¹
- 4) Ograničenje jedinstva: Od 6. retka pa nadalje zapažamo upadljiv kontrast između dvije skupine suprotstavljene jedna drugoj. U drugom i trećem dijelu molitve, Krist povlači jasnu crtu razdvajanja između onih koje Mu je Otac dao i onih iz svijeta, onih za koje se moli i onih za koje se ne moli, između onih koji su primili riječ i spoznali Ga i onih koji su, ne spoznavši Ga, odbacili riječ. Iz ovog proizlazi da jedinstvo koje je Krist uspostavio i za koje se molio ne podrazumijeva univerzalističku ideju jedinstva. Isus nije zaokupljen jedinstvom kao takvim, budući da “ono može biti čisto ljudsko, čak i sotonsko, ovisno o centru oko kojega je formirano”.²²² Suprotno svakom drugom obliku jedinstva, jedinstvo zbog kojega je Riječ tijelom postala (Iv 1,14), odnosi se na jedinstvo onih koji su primili Riječ/riječ, koji su je držali i koji u Njoj prebivaju.

219 Lloyd-Jones, 11,12.

220 Isto, 12

221 Klaas Runia, *Reformation Today* (London: The Banner of Truth Trust, 1968.), 56,57.

222 H. Berkhof citiran u Klaas Runia, *Reformation Today*, 57.

3.3.3. Usporedba EVC-ovog i Kristovog poimanja jedinstva u Ivanu 17

Analiza Ivana 17, kao jednog od ključnih tekstova Novog zavjeta o jedinstvu (u potpoglavlju 3.2.2.), u ovom je radu podloga za utvrđivanje usklađenosti EVC-ovog razumijevanja jedinstva s Kristovim poimanjem jedinstva.

Sažeti pregled rada EVC-a i njegovog viđenje jedinstva (u 2. poglavlju.), pružio nam je uvid u brojne pozitivne osobine i stremljenja EVC-a (u potpoglavlju 3.1.) No potrebno je osvrnuti se i na one aspekte EVC-a koje bi trebalo uskladiti s elementima jedinstva u Ivanu 17.

Jedna od najčešće upućivanih kritika EVC-u njegova je pretjerana zaokupljenost socijalnom dimenzijom spasenja i jedinstva. Dok EVC od 7. skupštine nastoji usuglasiti naglaske *Faith and Order* i *Life and Work*, podjednako uzimajući u obzir horizontalnu i vertikalnu dimenziju spasenja, čini se da su oba povjerenstva u svojoj srži usmjerena samoinicijativnom provođenju "Božjeg" plana spasenja. Objedinjujući naglaske *Faith and Order* i *Life and Work*, EVC zapravo teži uspostavljanju ovozemaljskog Kraljevstva mira i pravde, u kojemu je čovječanstvo ujedinjeno po uzoru na jednu Crkvu, čije se jedinstvo temelji na jednoj vjeri, jednom krštenju, jednoj službi i jednom euharistijskom stolu. Problem ovakvog viđenja jedinstva jest u činjenici što je EVC izgubio iz vida (prije svega) porijeklo i narav jedinstva iz Ivana 17. Prvo, svojim angažmanom za uspostavljanjem vidljivog jedinstva, EVC (svjesno ili nesvjesno) negira, po Kristu i Njegovoj službi, već uspostavljeno jedinstvo. Drugo, suprotno Kristovoj tvrdnji da je jedinstvo onih koje Mu je Otac dao zapravo jedinstvo po uzoru na jedinstvo Oca i Sina (11), EVC zagovara jedinstvo čovječanstva po uzoru na Crkvu (čije jedinstvo tek treba biti uspostavljeno).

Rjede upućivana, no nikako manje značajna kritika EVC-a jest njegovo relativiziranje ili pak negiranje načela jedinstva iz Ivana 17,17. Već od svoje druge skupštine u Evanstonu, EVC se odrekao Biblije kao "normativnog i bezuvjetnog autoriteta Božje riječi"²²³. Lišavajući Božju riječ njezinog autoriteta, EVC Crkvi dodjeljuje ulogu tumača Biblije. Ellen Flesseman-van Leer navodi da krajem šezdesetih godina *Faith and Order* Bibliju više ne uzima kao Božju riječ, već kao "zbirku dokumenata što su ih napisali ljudi", a sačinjenu od "suprotnih i proturječnih predaja".²²⁴ Udaljivši se od Biblije kao Božje riječi, EVC se udaljio od istine kao ključnog načela jedinstva, ne uviđajući da tek "posvećeni istinom"²²⁵ bivamo jedno.

Treća točka koju bi EVC trebao uzeti u obzir jest ograničenje jedinstva. Od samog osnutka EVC-a, izričit je njegov stav da je "svaka razjedinjenost" plod "oholosti, neprijateljstva i manjka ljubavi".²²⁶ No "kritizirajući podijeljenost kršćanske Crkve", EVC prije svega govori protiv "Apolonovog motiva (nedostatak ljubavi)" podjele, "gotovo potpuno ignorirajući antikristov motiv (krivovjere i zabludu)", koji je sve izraženiji.²²⁷ Ne zagovarajući samo jedinstvo svih kršćanskih

223 Beach, 94.

224 Ellen Flesseman-van Leer, "Biblical Interpretation in the World Council of Churches", *Study Encounter*, 8:2:5 (1972.).

225 Tissington Tatlow, "The World Conference on Faith and Order", citirano u Ruth Rouse i Stephen Charles Neil, *A History of the Ecumenical Movement 1517-1948* (London: S. C. P. K., 1954.), 441.

226 Rosso, 14.

227 Runia, 75.

crkava, EVC se od četvrte skupštine službeno zalaže i za jedinstvo čovječanstva, a od sedme skupštine i za jedinstvo svega stvorenog, krčeći time put sinkretizmu u njegovim najrazličitijim oblicima. Ipak, kako Gustav Tobler primjećuje “tamo gdje čovjek želi sagraditi most od Zemlje do Neba, njegova ‘Vrata Neba’ postaju ‘Vrata zabune.’”²²⁸ Umjesto da “služi svijetu” (donoseći mu Radosnu vijest o otkupljenju te čineći djela milosrđa), EVC se “otvoreno” stavio “u službu svijeta.”²²⁹ Ne obazirući se na crtu razdvajanja koju je Krist uspostavio između onih koji poverovawe i onih koji Ga ne spoznaše, EVC sjedinjava ono što je Krist razdvojio, “razvijajući strategiju svjetske, masovne globalizacije”, umjesto “evanđeoskog malog stada.”²³⁰

3.3. Quo vadis EVC?

Nakon više od pola stoljeća djelovanja Ekumenskog vijeća Crkava, mnogi se pitaju kamo ono zapravo ide, te koja je njegova uloga u općem ekumenizmu?! Brojem Crkava članica koje okuplja, te svojim ekumenskim angažmanom na brojnim poljima, EVC je svakako jedan od ključnih aktera u oblikovanju religije 21. stoljeća. Ovdje ću razmotriti neke od čimbenika koji mogu ukazivati na buduće korake EVC-a.

Torontska deklaracija jasno je istaknula da EVC nije, niti ima namjeru postati svjetskom Crkvom. No iz Visser ‘t Hooftovog rezimea te deklaracije, dobivamo uvid u ono što EVC jest, te što u konačnici planira postići. Kako sam istiće, EVC je “samo sredstvo” koje vodi uspostavljanju jedne Crkve.²³¹ Smatra se da Ekumensko vijeće Crkava “živi da bi umrlo”. Drugim riječima, kad obavi svoju misiju, ono će “krotko nestati” ustupljujući mjesto “Una Sancti”,²³² Pitanje koje se ovdje nameće jest: Tko je pokrovitelj ovog budućeg projekta, te o kakvoj je Crkvi riječ? Da bismo barem djelomično odgovorili na ovo pitanje, potrebno je prije svega razmotriti EVC-ove odnose s drugim značajnim ekumenskim pokretom.

Od samog osnutka EVC-a, vodeći ljudi ovoga pokreta težili su što obuhvatnijem članstvu kršćanskih Crkava. Posebno su držali do priključivanja Katoličke crkve,²³³ koja se međutim nije pridružila Vijeću. U početku, zbog odupiranja bilo kakvoj suradnji s EVC-om, činila se nemogućom zamisao uspostavljanja značajnijeg odnosa Katoličke crkve i EVC-a.²³⁴ Ipak, početkom šezdesetih godina okolnosti se naglo mijenjaju. Katolička crkva 1961. godine prvi put šalje svoje zastupnike kao promatrače na treću skupštinu EVC-a u New Delhiju,²³⁵ a Drugim vatikanskim koncilom (1962.—1965.) i sama postaje ekumenski orijentirana, zalažući se za sveopće jedinstvo. Od 1968. g. Katolička je crkva punopravna članica povjerenstva *Faith and Order*, aktivna je u misijskoj sekciji te sudjeluje u gotovo svim programima EVC-a.²³⁶

228 Gustav Tobler, *Unser Ruhetag* (Zürich: Advent-Verlag, 1970.), 241.

229 Beach, 222.

230 Špehar, 116.

231 Kolarić, 698,699.

232 Beach, 262.

233 Gros, 26.

234 Špehar, 289.

235 Vodopivec, 28.

236 Gros, 28.

Prvi rezultati bliske povezanosti EVC-a i Katoličke crkve vidljivi su već na četvrtoj skupštini EVC-a u Uppsali (1968.). Izjavom da je Crkva “već sada” pozvana biti “znakom budućeg jedinstva čovječanstva”, EVC potvrđuje svoju suglasnost s izjavom Katoličke crkve (pet godina ranije), da je “Crkva vrsta sakramenta ili znak intimnog sjedinjenja s Bogom i jedinstva čitavog čovječanstva.”²³⁷ S jedinstvenim usmjerenjem na sveopće jedinstvo, oba pokreta odlučila su se usuglasiti i oko modela jedinstva koji bi omogućio ostvarenje postavljenog cilja. Tako se i Katolička crkva (od Drugog vatikanskog koncila) i EVC (od 1948., ali službeno od Canberre 1991. g.) odlučuju koristiti izrazom *koinonia* (u svom teološkom promišljanju o Crkvi),²³⁸ koji, prema nekima, svojom teologijom osigurava čvrst temelj za buduće jedinstvo Crkve.²³⁹

EVC-ova skupština u Harareu osobito je istaknula svoje “vrlo pozitivne” odnose s Katoličkom crkvom. Pod pozitivnim dojmom enciklike *Ut unum sint* Ivana Pavla II., EVC je izrazio zadovoljstvo papinim poticanjem dijaloga, te poziva predstavnike Crkava i teologe da razmotre “službu rimskog biskupa.”²⁴⁰ Unatoč činjenici da se služba pape tijekom povijesti pokazala “kamenom spoticanja”, čak i za same rimokatolike, Joseph Ratzinger u *Called to Communion* ističe kako se stvari danas okreću nabolje, s obzirom da “brojni nekatolici potvrđuju potrebu za zajedničkim centrom kršćanstva” koji bi poslužio kao najdjelotvornija zaštita od pritisaka politike i civilizacije.²⁴¹ U radu sam već navela kako je među brojnim evangeličkim i anglikanskim teolozima uobičajen stav da je papina služba ujedinjujući faktor Crkvenog jedinstva. Jedan od zagovornika takvog uvjerenja jest i John Macquarrie, koji smatra da će anglikanci, kao i drugi, spremno priznati da je zbog njihovog dubljeg “katoliciteta”, potreban bliskiji odnos s Rimom, kao središtem Crkve.²⁴² I veliki duhovnik Srpske pravoslavne crkve, Justin Popović, protestantizam je potpuno poistovjetio s “papizmom”, s tom razlikom što je protestantizam “lišen mistike, autoriteta i vlasti.”²⁴³ Zahvaljujući EVC-ovoj naklonosti papinom prijedlogu vezanom za njegovu službu, kao i zahvaljujući odobravanju istoga od strane brojnih nekatolika, nije nerealno očekivati pokušaje uspostavljanja jedinstva Crkve upravo putem papine biskupske službe. S centralizacijom kršćanstva u Rimu ujedinjena bi Crkva tako postala znakom jedinstva čovječanstva, a time i znakom jedne religije.²⁴⁴

237 Pannenberg, 151.

238 Gros, 58.

239 Isto, 240.

240 Špehar, 256.

241 Joseph Ratzinger, *Called to Communion* (San Francisco: Ignatius Press, 1996.), 47.

242 John Macquarrie, *Christian Unity and Christian Diversity* (Naperville: SCM Book Club, 1975.), 53.

243 Justin Popović, *Na Bogočovečanskom putu* (Beograd: Izdanje Manastira Čelije kod Valjeva, 1980.), 148,149.

244 Prema procjenama Martina Malachija, “odvojene religije” neće biti “poželjne”. Naime “radi mira, sve se religije moraju spojiti u jednu (...) megareligiju što je brže i što je bezbolnije moguće” (Martin Malachi, *The Keys of this Blood* [New York: Touchstone, 1990.], 298.). Dok jedni spekuliraju o nazivu te buduće svjetske religije, drugi se usuđuju čak procjenjivati vrijeme njezinog globalnog uspostavljanja. Jedan od takvih “hrabrih” pokušaja jest procjena, da se “religija u kojoj se svi slažu” ima uspostaviti do 2025. g. (Davor Lošo-Domazet, *Klonovi nastupaju* [Zagreb: Detecta, 2007.], 174.). Kako ovakve procjene ne bi služile populističkim ciljevima, ne treba ih previše naglašavati, no isto tako, uppsalsko “već sada” (1968.; vidi str. 6. i 35.) i osjećaj žurnosti za sveopćim jedinstvom (Porto Alegri, 2006.; vidi str. 25.), ne dopuštavaju nam da ih potpuno zanemarimo.

Uzimajući u obzir navedene primjere uske suradnje EVC-a s Katoličkom crkvom, te činjenicu da se već sada značajnije EVC-ove odluke i projekti provode u dogovoru s Rimom, možemo, poput Roya Adamsa, zaključiti da je “budućnost EVC-a vezana uz Katoličku crkvu,”²⁴⁵ te da je u konačnici riječ o “jednom te istom ekumenskom pokretu.”²⁴⁶

Zaključak

Pitanje ekumenizma aktualno je u kršćanstvu od njegovih samih početaka (iako nije oduvijek označavano tim izrazom). Povijest nam otkriva brojne i različite vrste ujedinjavanja ili pokušaja ujedinjavanja, no prije nešto više od dvije tisuće godina svijetu je Kristovim poslanjem ponuđeno jedinstvo koje nadilazi sva dotadašnja poimanja jedinstva. Stoga su se tijekom svih budućih vjekova, zbog brojnih crkvenih raskola, pojedinci, Crkve i pokreti pozivali na Kristove riječi “... da svi budu jedno...” (Iv 17,21). I dok je jedinstvo stoljećima inicirano od vodeće Crkve,²⁴⁷ te u šesnaestom stoljeću od pojedinih reformatora,²⁴⁸ tek će se u 17. st. javiti “pretpostavke za suvremenu ekumensku misao.”²⁴⁹

Početak 20. st., zahvaljujući misijskoj konferenciji u Edinburgu, zaživio je suvremeni ekumenizam, a s njime i veliki entuzijizam za ostvarivanjem dugoočekivanog sna. U dvadesetim godinama 20. st. oformljena su tri pokreta (*Međunarodni misionarski savjet*, *Life and Work* i *Faith and Order*) s ciljem promoviranja jedinstva na misijskom, društvenom i doktrinarnom planu, no tek su sjedinjeni dobili na značaju i utjecaju. Godine 1948., spajanjem *Life and Work* i *Faith and Order* (kojima se 1961. g. priključuje *Međunarodni misionarski savjet*), nastalo je Ekumensko vijeće Crkava, odlučno suočiti se s izazovom Kristove molbe za jedinstvom.

Zahvaljujući velikom angažmanu te visoko postavljenim ciljevima, EVC je u svojih 66 godina rada okupio više od 345 Crkava članica, te je zadobio naklonost potencijalnih članica i bliskih suradnika poput Katoličke crkve. Svojim različito usmjerenim odjelima odgovorio je na brojne potrebe društva, ali učinio je i značajne korake na doktrinarnom planu. Preko povjerenstva *Faith and Order* razvio je različite modele jedinstva, ne bi li otkrio što prohodniji put do svojega cilja — vidljivog jedinstva. Nadahnut ekumenizmom Katoličke crkve, EVC se u svojim promišljanjima o jedinstvu (od Drugog vatikanskog koncila) poistovjetio s ciljevima i viđenjem jedinstva ovog drugog ekumenskog pokreta, zagovarajući jedinstvo Crkve i čovječanstva te služeći se modelom *koinonia* kao temeljem budućeg jedinstva.

Ipak, u svojoj zaokupljenosti jedinstvom kao takvim, EVC je zaboravio osvrnuti se na porijeklo, narav, načelo i ograničenje jedinstva iz Ivana 17. Propustio je uvidjeti da je jedinstvo za koje se Krist molio — Njegovim poslanjem već uspostavljeno. Zanimljivo je uzeti u obzir da je jedinstvo Njegovih sljedbenika — jedinstvo po uzoru na Oca i Sina, koje vezuje ljubav to jest držanje Božjih zapovijedi (Iv 14, 15 i 17 poglavlje). Dajući prednost Bultmanovom tumačenju biblijske hermeneutike, EVC se udaljio od Božje riječi kao načela jedinstva, ne shvaćajući da tek posvećeni istinom bivamo jedno. U konačnici, obuzet svjetskim “univerzalnim

245 Ray Adams, citiran u Beach, *Ekumenizam, napredak ili nazadak?*, 296.

246 Rosso, 1592.

247 Beach, 41—52.

248 Isto, 34,35.

249 Kolarić, 670.

bratstvom²⁵⁰, EVC je ispustio iz vida liniju razdvajanja koju je Krist postavio između onih koji Ga primiše i onih koji Ga ne spoznaše.

Uz navedenu kritiku EVC-ovog poimanja jedinstva, ipak treba priznati:

da je čovjeku potrebna sveopća religija koja bi ujedinila ljude u “u svakom narodu i plemenu, jeziku i puku” (Otk 14,6). No takva religija nije nešto za čime treba tragati, nešto što ljudi trebaju stvoriti dijalogom ili sinkretističkim križanjem postojećih većinskih vjerovanja. Ona već postoji. To je objavljena religija Biblije. Ona je “neprolazna Radosna vijest” koja se propovijeda po svijetu i ujedinjuje ljude svih zemalja u vjeri i usklađuje ih s Božjom voljom u očekivanju novoga poretka u svemiru, kad će biti obuhvaćeno “pod jednu glavu u Kristu sve što je na nebesima i što je na zemlji” (Ef 1,10).²⁵¹

Razumijevanjem Kristovog poimanja jedinstva, te prihvaćenjem Kristom povjerene nam službe, kršćanima i kršćanskim ekumenskim pokretima ostaje da šire vijest spasenja, kako bi u punini vremena sam Krist u Bogu sjedino sve generacije Kristovih sljedbenika “pod barjak Isusove vjere i Božjih zapovijedi”²⁵².

SUMMARY:

Attending the Unity Within the World Council of Churches

This study investigates the nature of unity of the World Council of Churches (WCC). In three parts, it presents the origin and emergence of the major assemblies of the WCC, development of their perception of unity, and a critical assessment of unity on the basis of John 17. The main intention of this study is to answer two main questions: *What is the nature of unity of WCC?* and *What methods are being used in achieving its goal?* I approach this study from the perspective of the current ecumenical theology, and the Biblical theology (especially in the last chapter). I am pursuing this topic because I believe it has been inadequately dealt with, despite its ever increasing actuality globally.

Key words: *Ecumenism; World Council of Churches; Protestantism; Catholic Church; Orthodox Churches; Jesus about unity*

250 Špehar, 78.

251 Isto, 153—154.

252 Beach, 39.

BIBLIOGRAFIJA

- Bammel, Ernst. "The Farewell Discourse of the Evangelist John and its Jewish Heritage" u *Tyndale Bulletin*. 44/1 (1993.): 103—116.
- Barrett, C. K. *The Gospel According to St. John*. Philadelphia: Westminster, 1978.
- Bauer, Walter. *Das Johannesevangelium*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1925.
- Beach, Bert Beverly. *Ekumenizam, napredak ili nazadak?* Preveo Hinko Pleško. Zagreb: ATF, 1999.
- Bedouelle, Guy. *Povijest Crkve*. Preveo Stjepan Kušar. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.
- Best, Thomas F. *Living Today Towards Visible Unity*. Geneva: WCC Publications, 1988.
- Blocksome, R., Sajda, P. i Nagypal, S. (ur.), *Subtle as Serpents, Gentle as Doves: Equality and Independence*. Prague: WSCF-CESR, BGOI & Oikumene-Akademicka YMCA, 2005.
- Brown, Raymond E. *The Gospel According to John XIII-XXI*. Garden City: Doubleday & Company, 1979.
- Calvin, John. *John*. Wheaton: Crossway Books, 1994.
- Carson, D. A. *The Gospel According to John*. Leicester: Inter-Varsity Press, 1991.
- Davey, Francis Noel (ur.). *The Fourth Gospel*. Sv. 2. London: Faber and Faber Limited, 1940.
- Diehl, Judith A. *The Puzzle of the Prayer: A Study of John 17*. University of Edinburgh, Doctoral Dissertation, 2007.
- Dillenberger, John & Welch, Claude. *Protestant Christianity*. Upper Saddle River: Prentice Hall, 1998.
- Dodd, C. H. *The Interpretation of the Fourth Gospel*. Cambridge: University Press, 1953.
- Drugi vatikanski koncil: Dokumenti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008.
- Estep, William R. *Baptist and Christian Unity*. Nashville: Broadman Press 1966.
- Forrest, Rev. A.C. "World Council Has No Wish To Become Super Church." *The Ottawa Journal* (21. kolovoza 1954.).
- Friedrich, Gerhard (ur.). *Theological Dictionary of the New Testament*. Sv. 5. Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1970.
- Frieling, Reinhard. *Put ekumenske misli*. Prevela Marina Miladinov. Zagreb: Matija Vlačić Ilirik, 2009.
- Gassmann, Günther (ur.). *Documentary History of Faith and Order 1963-1993*. Geneva: WCC Publications, 1993.
- Gibellini, Rosino. *Teologija dvadesetog stoljeća*. Preveli Darko Grden i Josip Krpeljević. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.
- _____. *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.
- Gill, David (ur.). *Gathered for Life: Official Report of the Sixth Assembly of the World Council of Churches, Vancouver, 1983*. Geneva: WCC & Grand Rapids: Eerdmans, 1983.
- Godet, Frederic Louis. *Commentary on John's Gospel*. Grand Rapids: Kregel Publications, 1978.
- Goodall, Norman (ur.). *The Uppsala Report 1968: Official Report of the Fourth Assembly of the World Council of Churches*. Geneva: WCC, 1968.
- Goosen, Gideon. *Bringing Churches Together*. Geneva: WCC Publications, 1993.
- Gros, Jeffrey, F.S.C., McManus, Eamonn i Riggs, Ann. *Introduction to Ecumenism*. New York:

- Paulist Press, 1998.
- Halvorson, Marvin i Cohen, Arthur (ur.). *A Handbook of Christian Theology*. London: Collins Fontana Books, 1962.
- Hintzen, Georg i Thönissen, Wolfgang. *Kirchengemeinschaft möglich. Einheitsverständnis und Einheitskonzepte in der Diskussion (Thema Ökumene 1)*. Paderborn: Bonifatius Druckerei, 2001.
- Hoekstra, Harvey T. *The World Council of Churches and the Demise of Evangelism*. Wheaton: Tyndale House Publishers Inc., 1979.
- Hooft, W. A. Visser 't. *The Meaning of Ecumenical*. London: SCM Press, 1953.
- _____. *The New Delhi Report: The Third Assembly of the World Council of Churches*. New York: Association Press, 1961.
- Ironside, H. A. *John*. Grand Rapids: Kregel, 2006.
- Jenkins, Daniel. *The strangers of the Church*. Garden City: Doubleday & Company, Inc., 1955.
- Keshishian, Aram I. "Rapporto del presidente". *Il Regno*. 9/2006.
- Kessler, Diane i Kinnamon, Michael. *Council of Churches and the Ecumenical Vision*. Geneva: Risk Book Series, 2002.
- Kinamon, Michael i Cope, Brian E. (ur.). *The Ecumenical Movement*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.
- Kinnamon, Michael (ur.). *Signs of the Spirit: Official Report of the Seventh Assembly, Cernbera*. Geneva: WCC & Grand Rapids: Eerdmans, 1991.
- Knitter, Paul F. *Introduzione alle teologie delle religioni*. Brescia: Queriniana, 2005.
- Kolarić, Juraj. *Ekumenska trilogija*. Zagreb: Prometej, 2005.
- Kottje, Raymund i Moeller, Bernd. *Ekumenska povijest Crkve 3*. Prevela Marina Miladinov. Zagreb: Matija Vlačić Ilirik, 2008.
- Leer, Ellen Flesseman-van. "Biblical Interpretation in the World Council of Churches." *Study Encounter*. 8/2 (1972.).
- Lies, Lothar. *Temeljni tečaj ekumenske teologije*. Preveo Robert Vukoja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.
- Lloyd-Jones, D. Martyn *The Basis of Christian Unity*. London: Inter-Varsity Fellowship, 1962.
- Lossky, Nicholas, Bonino, Jose Miguez, Pobee, John i ostali (ur.). *Dictionary of the Ecumenical Movement*. Geneva: WCC Publications & Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002.
- Lošo-Domazet, Davor. *Klonovi nastupaju*. Zagreb: Detecta, 2007.
- Lüpsen, Focko. *Amsterdamer Dokumente Berichte und Reden auf der Weltkirchenkonferenz in Amsterdam 1948*. Bielefeld: Evangelischer Presse Verlag, 1984.
- _____. *Neu Delhi Dokumente*. Witten: Luther-Verlag, 1962.
- Macdonald, William. *Komentar Novoga zavjeta*. Prevela Mirjana Paić-Jurinić. Zagreb: Euroliber, 1997.
- Macquarrie, John. *Christian Unity and Christian Diversity*. Naperville: SCM Book Club, 1975.
- Malachi, Martin. *The Keys of this Blood*. New York: Touchstone, 1990.

- Meyer, Harding. *That All May Be One: Perceptions and Models of Ecumenicity*. Grand Rapids: Eerdmans, 1999.
- Miller, Randolph Crump. *Christian Nurture and the Church*. New York: Charles Scribner's Sons, 1961.
- Minear, Paul S. "The Audience of the Fourth Evangelist." *Interpretation*. 31 (1977.): 339—354.
- Morris, Leon. *Evandjelje po Ivanu*. Preveo Radovan Gajer. Daruvar: Logos, 1997.
- Neely, Alan. "Come Holy Spirit(s)." New Haven: The Case Clearing House, Yale Divinity School Library. Dostupno na <http://caseteaching.wordpress.com/cases/>. Pristupljeno 28. svibnja 2014.
- Neuner, Peter. *Ökumenische Theologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.
- Nikolić, Marko i Petković, Pater. *Institucionalne forme savremenog ekumenskog dijaloga*. Dostupno na <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2011/0025-85551102276N.pdf>. Pristupljeno 11. ožujka 2014.
- Pannenberg, Wolfhart. *The Church*. Philadelphia: The Westminster Press, 1983.
- Paton, David M. (ur.). *Breaking Barriers: Nairobi 1975*. London: SPCK & Grand Rapids: Eerdmans, 1975.
- Justin Popović. *Na Bogočovečanskom putu*. Beograd: Izdanje Manastira Čelije kod Valjeva, 1980.
- Primorac, Pavle. *Intervju s mons. dr. Jurjom Kolarićem*. Dostupno na <http://www.katolik.hr/aktualnomnu/intervjuimnu/intervju-s-mons-dr-jurajem-kolariem/>. Pristupljeno 16. ožujka 2014.
- Putney, Michael E. "Come Holy Spirit, Renew the Whole Creation: Seventh Assembly of the World Council of Churches." *Theological Studies*. 52 (1991.): 607—635.
- Ratzinger, Joseph. *Called to Communion*. San Francisco: Ignatius Press, 1996.
- Ridderboss, Herman. *The Gospel of John*. Preveo na engleski John Vriend. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.
- Ro, Bong Rin i Nicholls, Bruce J. (ur.). *Beyond Canberra*. Oxford: Regnum Book, 1993.
- Rosso, S. i Turco, E. (ur.). *Enchiridion oecumenicum*. Bologna: EDB, 2001.
- Rouse, Ruth i Neil, Stephen Charles. *A History of the Ecumenical Movement 1517-1948*. London: S. C. P. K., 1954.
- Runia, Klaas. *Reformation Today*. London: The Banner of Truth Trust, 1968.
- Samardžija, Blagoje. *Ekumenizam, rešenje ili promašaj 1*. Beograd: Preporod, 1998.
- _____. *Ekumenizam, rešenje ili promašaj 2*. Beograd: Preporod, 1999.
- Schnackenburg, Rudolf. *Der Evangelist Johannes: Wie er spricht, denkt und glaubt: Ein Kommentar*. Stuttgart: Calwer, 1948.
- Shelley, Bruce L. *Church History in Plain Language*. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1995.
- Slack, Kenneth. *Nairobi Narrative*. London: SCM Press Ltd, 1976.
- Soards, Marion L. i Lane, William L. (ur.). *The New Interpreter's Bible, Luke, John, Sv. 9*. Nashville: Abingdon Press, 1995.
- Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta. Prijevod Ivana Ev. Šarića. Treće popravljeno izdanje.

- Hrvatsko biblijsko društvo, Zagreb, 2010.
- Špehar, Milan. *Ekumensko vijeće Crkava*. Zagreb: Glas Koncila, 2009.
- Tenney, Merrill C. *The Expositor's Bible Commentary*. Sv. 9. Grand Rapids: Zondervan, 1981.
- "The Unity of the Church and the Unity of Mankind". *Study encounter*. V/4 (1969.): 163—181.
- Thomasen, Jørgen. *Reflection for morning prayer at WCC Round Table Meeting*. Dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/reflections-on-the-assembly-theme/reflection-by-joergen-thomsen-danchurchaid-at-wcc-round-table-meeting-2012>. Pristupljeno 27. ožujka 2014.
- Till, Barry. *The Churches search for Unity*. Harmondsworth: Penguin Books, 1972.
- Timeline*. Dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/assembly/since-1948>. Pristupljeno 17. ožujka 2014.
- Tobler, Gustav. *Unser Ruhetag*. Zürich: Advent-Verlag, 1970.
- Vodopivec, Janez. *Ekumenizam je ipak počeo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1968.
- Vuleta, Božo, Vučković, Ante i Milanović, Ivan (ur.). *Dijalogom do mira*. Split: Franjevački institut za kulturu mira, 2005.
- Van Der Bent, Ans J. "WCC Assemblies", u *Dictionary of the Ecumenical Movement*, Lossky, Nicholas, Bonino, Jose Miguez, Pobee, John i dr. (ur.). Geneva: WCC Publications & Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002.
- WCC Assemblies since 1948*. Dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/assembly/since-1948>. Pristupljeno 26. ožujka 2014.
- WCC General Secretary*. Dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/general-secretary>. Pristupljeno 13. ožujka 2014.
- WCC 10th Assembly. *Message of the WCC Assembly: "We intend to move together"*. Dostupno na <http://wcc2013.info/en/news-media/all-news/message-of-the-wcc-assembly-2013-we-intend-to-move-together2013>. Pristupljeno 27. ožujka 2014.
- WCC 10th Assembly. *Assembly renews churches' commitment towards justice and peace*. Dostupno na <http://wcc2013.info/en/news-media/all-news/assembly-renews-churches2013-commitment-towards-justice-and-peace>. Pristupljeno 27. ožujka 2014.
- Westcott, B. F. *The Gospel According to St. John*. Grand Rapids: W.M. B. Eerdmans Publishing Company, 1975.
- What is the World Council of Churches?*. Dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/about-us>. Pristupljeno 17. ožujka 2014.
- Whitacre, Rodney A. *John*. Nottingham: Inter Varsity Press, 1999.
- World Council of Churches. *Unity Statement*. Dostupno na <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/unity-statement>. Pristupljeno 27. ožujka 2014.
- 10th Assembly of the World Council of Churches*. Dostupno na <http://wcc2013.info/en>. Pristupljeno 17. ožujka 2014.

(Ovo je završni rad prvostupnice Manuele Čiplić koji je obranila na Visokom evanđeoskom teološkom učilištu u Osijeku lipnja 2014. godine. Mentor je bio dr. sc. Dragutin Matak.)